

Золотоніська районна організація
Національної спілки краєзнавців України
Наукова бібліотека імені Михайла Максимовича Черкаського
національного університету імені Богдана Хмельницького

СЕРГІЙ ШЕЛУХІН: ЖИТТЯ НА ВІВТАРІ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕЇ

Матеріали Перших Шелухінських читань,
присвячених 160-й річниці від дня народження
С. П. Шелухіна

18 жовтня 2024 р.
с. Деньги Золотоніського
району Черкаської області

Черкаси
Вертикаль
2025

УДК 929Шелухін:[001+34+32](477)
Ш 44

*Рекомендовано до друку президією правління
Черкаської обласної організації НСКУ
(протокол № 6 від 25 жовтня 2024 р.)*

Упорядник та відповідальний редактор
*канд. іст. наук, доцент, директор наукової бібліотеки ім. М. Максимовича
Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького, голова
Золотоніської районної організації НСКУ **Г. М. Голиш***

Ш 44 Сергій Шелухін: життя на вівтарі української ідеї : матеріали Перших Шелухінських читань, присвячених 160-й річниці від дня народження С. П. Шелухіна, 18 жовтня 2024 р. / упоряд. і відп. ред. Г. М. Голиш. – Черкаси : Вертикаль, 2025 – 62 с.
ISBN 978-617-7957-26-2

У збірнику вміщено тези наукових доповідей, виголошених на Перших Шелухінських читаннях, що проводилися у с. Деньги Золотоніського району Черкаської області з нагоди 160-ї річниці від дня народження державотворця, вченого-правника, публіциста, письменника, нашого земляка С. П. Шелухіна. Видання адресовано науковцям, викладачам, студентам, учням та всім зацікавленим історією українського державотворення й духовності.

УДК 929Шелухін:[001+34+32](477)

*Видано за фінансової підтримки відокремленого підрозділу
ГО «Захист держави» в Черкаській області (керівник – Ірина Тернова)*

© Г. М. Голиш, 2025

ВІД УПОРЯДНИКА

18 жовтня 2024 р. в с. Деньги Золотоніського району Черкаської області відбулися Перші Шелухінські читання «Сергій Шелухін: життя на вівтарі української ідеї». Цей науковий захід було присвячено 160-й річниці від дня народження видатного Українця й проведено в рідному селі державотворця й ученого на базі Деньгівського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I – III ст. – заклад дошкільної освіти». Читання проходили в пленарному режимі, вітальними словами їх відкрили заступник голови Черкаської ОДА, доцент О. Г. Шамрай, заступниця начальника Золотоніської ОВА О. М. Катрецька, голова Черкаської обласної організації НСКУ, професор В. М. Лазуренко, а також голова фонду «Рідна країна», професор М. В. Томенко. Учасниками читань стали професори та доценти Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького, краєзнавці Золотоніщини й міста Києва та представники учнівської молоді.

Доповідачі акцентували увагу на маловідомих фактах життя, громадсько-політичної, наукової та просвітницької діяльності Сергія Шелухіна, аналізували його творчий доробок, розкривали неперехідне значення державницької та науково-просвітницької діяльності відомого краянину в утвердженні української ідеї. За результатами читань було ухвалено резолюцію, в якій наголошено на необхідності подальшої роботи з вивчення життя та діяльності державотворця, пропаганди його наукової спадщини, а також нових кроків пошанування його пам'яті (зокрема, репринтне видання творів ученого та книги про його життєдіяльність, надання Шелухінським читанням періодичного характеру, присвоєння імені С. Шелухіна місцевому НВК тощо).

Запропонований збірник містить тези доповідей учасників читань, які розташовані в алфавітному порядку (за прізвищами основних доповідачів). Ці матеріали можуть бути корисними науковцям, викладачам, краєзнавцям, студентам, учням, а також всім зацікавленим історією рідного краю та його видатними постатями.

ДОКУМЕНТИ ОСОБОВОГО ПОХОДЖЕННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ СЕРГІЯ ШЕЛУХІНА

Історична персоналістика передбачає максимально точне й достатньо детальне висвітлення життєдіяльності об'єкта дослідження. Вказане уможлиблюється завдяки залученню достовірних джерел, а провідне місце серед них належить документальним свідченням особового походження як текстового, так і візуального характеру. Метою нашого повідомлення є оглядовий аналіз виявлених нами архівних документів, які додатково розкривають віхи життєдіяльності, формування світогляду, участь в українському державотворенні правознавця, історика, державного і політичного діяча, письменника, професора Сергія Павловича Шелухіна.

У результаті пошуку нам вдалося створити цифровий контент копій світлин і документів, що містять достовірні відомості біографії відомого державотворця. Ці джерельні матеріали було виявлено в Центральному державному історичному архіві України в м. Київ, Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України, Державному обласному архіві Одеської області. Особливу інформативну цінність становлять заінвентаризовані в 1992 р. матеріали Особового архівного фонду Сергія Шелухіна, що відклалися в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (м. Київ). У названих архівосховищах зберігаються виписки з метричних книг, листи, окремі наукові праці, літературні твори нашого земляка, фотодокументи тощо.

Зокрема, у вказаному Особовому фонді С. Шелухіна відклалася метрична книга Архистратиги-Михайлівської церкви с. Панське за 1823 р, де засвідчено народження батька Сергія Павловича Павла Яковича Шелухи [1]. Там

же виявлено й видане Полтавською духовною консисторією свідоцтво про народження 6 жовтня 1864 р. самого Сергія Шелухіна [2]. На світлині 1890-х років можна побачити матір майбутнього державного діяча Євдокію Григорівну Шелухіну (до шлюбу Демченко) та його сестру Олену. Як виявилось, цей знімок зроблено самим Сергієм Павловичем [3]. Ці документи важливі для подальших генеалогічних досліджень роду Шелухіних-Демченків.

Датований 1886 р. фотопортрет С. Шелухіна показує його в статусі студента університету Св. Володимира [3]. Відповідна метрична довідка підтверджує факт вінчання Сергія Павловича у Деньгівській Свято-Михайлівській церкві з 21-річною дівчиною єврейського походження, жителькою Києва Л. М. Карачевською-Вовк, що стала на все життя його вірною дружиною, помічницею й соратницею [4]. Віднайдено й фотопортрет Любові Миколаївни, який походить з 1890-х рр., а також груповий знімок із дітьми Ксенією й Павлом (1899 р.) [5]. Досить рідкісним є фото С. Шелухіна під час його роботи в окружному суді м. Єлисаветград [3].

У ЦДАВОВУ зберігається паспортна книжка С. П. Шелухіна на посаді голови Одеського окружного суду (1915 р.). Фотоматеріали цієї ж справи відображають трагічну подію в житті родини Шелухіних – похорон їхнього сина Павла, який трагічно загинув у 1912 р. [6].

Для розуміння майнового становища Шелухіних можна звернутися до копії рішення Одеського окружного суду від 30 червня 1912 р. про визнання С. П. Шелухіна спадкоємцем майна, яке йому заповіла мати Євдокія Григорівна [7]. Наявний також план земельної ділянки в Деньгах, належної Сергію Павловичу [8].

Один із документів (грамота Капітулу орденів) вказує на те, що С. Шелухін за свої заслуги в судочинстві отримав ранг статського радника й був нагороджений орденом св. Анни 2-го ступеня (1912 р.) [1].

Як відомо, гетьман П. Скоропадський доручив Сергію Павловичу очолити делегацію Української держави на переговорах із Радянською Росією 1918 р. Цей факт візуалізує відповідний груповий фотознімок того часу [6].

Значну інформаційну цінність несуть усілякі службові посвідчення С. Шелухіна та розпорядження в період функціонування Української Народної Республіки, що охоплюють період від 1918 р. по 1920 р. Серед цих документів – посвідчення від 22. 04. 1918 р. міністра судових справ УНР та відповідна візитівка, наказ від 14. 12. 1918 р. про призначення С. Шелухіна комісаром міністерства судових справ, посвідчення від 26.12.1919р. в. о. міністра юстиції УНР, лист в. о. міністра юстиції прокурорам судових палат та окружних судів тощо [6].

Активну участь С. Шелухіна в роботі Паризької мирної конференції підтверджують фотодокументи, датовані квітнем 1920 р. [3]. Архівні матеріали також висвітлюють насичену громадсько-політичну, наукову, педагогічну та літературну діяльність С. Шелухіна в еміграції. Зокрема, фото афіші фіксує урочисте відкриття 17 січня 1921 р. Українського Вільного університету у Відні, засновником якого став С. Шелухін [6].

В архіві зберігається й фотопортрет державотворця 1921 р. (Австрія, містечко Кальтенлойтгевен), групові знімки з відомими українцями М. Шаповалом та О. Колесою, а також світлина С. Шелухіна як проректора Українського вільного університету в Празі (1930 р.). Різноманітні сюжетні фотознімки відображають багатогранне життя університету та вирішальну роль у його функціонуванні С. Шелухіна [3].

Активну наукову й громадську діяльність ученого засвідчують, зокрема, посвідчення учасника Міжнародного карного пенітенціарного конгресу (Прага. 25 – 30 серпня 1930 р.) та члена товариства Музею визвольної боротьби України, а також групове фото учасників правничого з'їзду 1933 р. у Празі [6, 3].

Як відомо, родинним захопленням Шелухіних стало бджільництво, й про нього Сергій Павлович не забував і в еміграції. Саме він був у числі організаторів Всеслов'янського з'їзду пасічників у Празі 1927 р. й готував там виставкову експозицію України. Її оглянув Президент Чехословацької республіки Томаш Масарик. Ці події фіксують відповідні фотодокументи [3, 6].

Неабияке зацікавлення викликає копія чернетки автобіографії С. Шелухіна, написана ним в еміграції 1923 р. Вона проливає світло на багато маловідомих фактів його життєпису [6]. Доволі розлогою є добірка усіляких сімейних світлин різних років, де можна побачити близьких і далеких родичів Сергія Павловича (дружина Любов, донька Ксенія, син Юрій, брат Андрій з дружиною Оксаною, сестра Олена, двоюрідна сестра Любов та ін.) [3, 9, 10, 11].

Свідчення про ранню літературну діяльність С. Шелухіна можна почерпнути із численних рукописів його поетичних творів [12, 13, 14]. Поряд з цим, у держаних архівах відклався значний масив епістолярних комунікацій С. Шелухіна, в яких розкривається його світогляд та особистісні якості. Зокрема, це листи дружині, дітям, родичам, а також соратникам по боротьбі за українську ідею. Вони зберігаються в Інституті рукопису НБІВ [15].

Підсумовуючи, підкреслимо, що загалом нами виявлено 85 особових документів, фотографій та листів С. Шелухіна, при цьому частина з них досі знаходилася поза науковим обігом і була оприлюднена вперше. Цей цінний джерельний масив дозволяє значно доповнити новими фактами сторінки життєдіяльності нашого земляка – знаного державного діяча, вченого й письменника.

-
1. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі ІР НБУВ). Ф. XI, од. зб. 2001.
 2. ІР НБУВ. Ф. XI, од. зб. 2000.
 3. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВОВУ). Ф. 3695. Оп. 1. Спр. 175.
 4. ІР НБУВ. Ф. XI, од. зб. 1999.
 5. ІР НБУВ. Ф. XI, од. зб. 3512.
 6. ЦДАВОВУ. Ф. 3695. Оп.1. Спр.172.
 7. ІР НБУВ. Ф. XI, од. зб. 2608.
 8. ІР НБУВ. Ф. XI, од. зб. 2584.
 9. ІР НБУВ. Ф. XI, од. зб. 3510.
 10. ІР НБУВ. Ф. XI, од. зб. 3511.
 11. ІР НБУВ. Ф. XI, од. зб. 3512.
 12. ІР НБУВ. Ф. XI, од. зб. 146.
 13. ІР НБУВ. Ф. XI, од. зб. 151.
 14. ІР НБУВ. Ф. XI, од. зб. 152.
 15. ІР НБУВ. Ф. XI, од. зб.: 268, 308, 313, 397, 417, 548, 553. 576, 581, 594, 607.

Григорій ГОЛИШ,
кандидат історичних наук, доцент,
директор наукової бібліотеки ім. М. Максимовича
Черкаського національного університету
ім. Б. Хмельницького

ШТРИХИ ДО ГЕНЕАЛОГІЇ РОДУ ШЕЛУХІНИХ-ДЕМЧЕНКІВ

В історичній персоналістиці важливу роль відіграє звернення до генеалогічних джерел об'єкта дослідження. У цьому контексті варто підкреслити неабиякий науковий сенс звернення до генеалогії деньгівського роду Шелухіних-Демченків, який подарував Україні відомих достойників, і серед них яскраво сяє зірка державотворця Сергія Шелухіна. Метою нашого повідомлення є на основі особових документальних джерел у загальних рисах окреслити генеалогію роду Шелухіних-Демченків задля глибшого осягнення життєдіяльності відомого українця С. П. Шелухіна.

Сергій Шелухін має доконечно українське родове коріння й козацьке походження. Його прапрадід Кіндрат Іванович Шолуха належав до сотенної військової старшини. Вдалося виявити історичне джерело (протокол губерньського предводителя дворянства), яке засвідчує факт отримання дворянського звання прадідами С. Шелухіна Василем і Кирилом, позаяк «Йван Шолуха (батько Кіндрата – *авт.*) войсковым товаришем действительно был, ...а отец Кондрат в числе сотенных старшин служил». Отже, це було так зване «вислужене» дворянство, отримане за військові заслуги предків [1, с. 68].

Вартим уваги є той факт, що прізвище родини пройшло не одну трансформацію, перед тим, як набути свого остаточного варіанту – Шелухіни. Так, дружина родоначальника Кіндрата Івановича – Катерина, після смерті чоловіка записана як вдова Шулушиха (Шолушиха), а згодом – «умершаго дворянина Кондрата Шолухи жена Екатерина,

удова». Сини вдови Василь та Кирило узагалі не мають прізвища й зареєстровані в документах по батькові як Кондратови (Кондратенки). Лише в записі за 1801 р. вказано «Василий Кондратиев син Шолуха». Дід нашого героя Яків Васильович (народився в 1790 р.) мав скромний цивільний чин колезького реєстратора (згідно з «Табелем про ранги» – найнижчий, 14-й ранг), і саме в його особистих документах за 1846 р. з'являється перелицьоване на російський лад (на той час це було доволі поширене явище в дворянському середовищі) прізвище «Шелухін». Проживав він зі своєю дружиною Тетяною Прокопівною (уродженою Папкевич) в с. Панське, і саме тут 15 лютого 1823 р. народився Павло, батько Сергія Шелухіна [1, с. 69].

Павло Якович понад 20 років перебував у військових лавах, воював на Кавказі, дослужився до чину капітана й за свою мужність відзначений орденом Станіслава 3-го ст. та кількома медалями. Додому повернувся інвалідом, і вже у зрілому віці (40 років) побрався з деньгівчанкою Євдокією Демченко. До речі, її рідні брати стали відомими людьми: Василь – доктор права, заслужений професор, Яків – публіцист і фольклорист, а Дмитро – вчитель гімназії, автор популярних брошур з агрономії. Університетську освіту здобув і їхній брат Іван Григорович, який підтримував творчі зв'язки з поетесою Оленою Пчілкою (матір'ю Лесі Українки) й породичався із родиною Драгоманових. Доктором права, професором став їхній племінник – Григорій Демченко [3, с. 264].

6 жовтня 1864 р. у деньгівському маєтку Шелухіних з'явився первісток, охрестили його в місцевій Свято-Михайлівській церкві [4]. Ним і став Сергій Павлович – майбутній український державний діяч. Зростав він у багатодітній родині, де виховувалося шестеро дітей. Як слушно відзначено в статті-некролозі журналу «Дзвони» за 1939 р., «походив він із дуже свідомої родини, що дбайливо й завзято плекала українські традиції і національного духа навіть у найтяжчих часах «обрусительства» [5, с. 64]. Рідний брат С. Шелухіна Андрій став відомим публіцистом, архівіс-

том і музейником, приятелював з відомими українцями. Ще один брат, Степан Шелухін, присвятив себе вчительській справі, навчаючи дітей у Деньгівській школі.

Метрична виписка Михайлівської церкви с. Деньги засвідчує вінчання 6 лютого 1889 р. Сергія Шелухіна з Любов'ю Миколаївною Карачевською-Вовк [6]. Вона стала вірною дружиною, надійною помічницею й соратницею С. Шелухіна в його подальшій громадській роботі. Родина упродовж 15 років проживала в Одесі, і в цьому місті Любов Миколаївна стала організаторкою багатьох масових заходів проукраїнського спрямування. Зокрема, вона ініціювала проведення Різдвяних свят для дітей, що зрештою перетворилося на добру традицію. У 1907 р. на Різдвяну ялинку в помешканні «Просвіти» (Софіївська, 30) зібралося близько трьохсот дітей, які співали і декламували поезії українською мовою в національних костюмах. Любов Шелухіна була й редакторкою однієї з перших в Одесі українських газет у 1906 р. «Вісті» [1, с. 71].

У родині Сергія Шелухіна зростало троє дітей: первісток Юрій, 1893 року народження, син Павло (1896 р. н.) і донька Ксенія (1898 р. н.) [7]. Щодо їхньої життєвої долі, то відомості носять украй обмежений і часом суперечливий характер. Відомо, що Юрій проживав у с. Деньги, був відомим пасічником, утримуючи понад 1000 вуликів. А ще він за нової економічної політики був власником кількох торговельних точок у Києві. У селі його знали за автентичним родинним прізвиськом Шолуха (Шелуха). За свідченнями місцевих старожилів, він безкорисливо допомагав односельцям, роздаючи їм мед зі своєї пасіки. Втім, незабаром йому довелося покинути своє село та спішно виїхати на Кавказ, там і загубився його слід [3, с. 267].

Щодо середульшого сина – Павла, то його доля склалася трагічно. Під час катання на ковзанах у Одесі 17-річний юнак отримав важку травму і після безуспішного лікування помер у лікарні. Згідно з передсмертним бажанням його тіло перевезли з Одеси до рідних Деньгів і там поховали. Ця скорботна подія відбулася у квітні 1913 р. й була висвітлена

на сторінках «Вісника Золотоніського сільськогосподарського товариства» [8, с. 6].

Дочка Ксенія Сергіївна до 1917 р. навчалася на історико-філологічному факультеті Київського університету як вільна слухачка, брала активну участь у просвітницькому русі, а подальша її доля невідома (за деякими свідченнями спочатку проживала у Львові, а потім перебувала в еміграції, пропагувала українство).

Таким чином, рід Шелухіних-Демченків мав українсько-козацьке походження, а його репрезентанти залишили вагомий слід в національній духовній історії. Найяскравішою постаттю цього уславленого роду став відомий державотворець, учений-правник і письменник Сергій Павлович Шелухін.

-
1. Голиш Г. Відомий державотворець із Деньгів. *Пером публіциста* : вибрані нариси, статті, інтерв'ю. Черкаси, 2019. С. 68–72.
 2. Юшкова І. Документи особового фонду Сергія Шелухіна як об'єкт генеалогічного дослідження. URL: <http://historyorg.ua/JournALL/sid/13/1/9pdf/> (дата звернення: 10.09.2024).
 3. Голиш Г. М., Воропай А. Ю., Лисиця Л. Г. Знаний державотворець. *Село Деньги в українській історії від давнини до сьогодення: люди і події : історико-краєзнавчий нарис*. Черкаси, 2022. С. 263–267.
 4. Виписка з метричної книги Михайлівської церкви села Деньги Золотоніського повіту Полтавської губернії про народження 6 жовтня 1864 р. Сергія Павловича Шелухіна. *Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського* (далі ІР НБУВ). Ф. XI. Од. зб. 2000.
 5. Сергій Шелухін (1864 – 25.12 1938). *Дзвони (Dzwony)*. 1939. №1–2. С. 64–67.
 6. Метрична виписка про вінчання 6 лютого 1889 р. в Михайлівській церкві с. Деньги Золотоніського повіту Сергія Павловича Шелухіна з Любов'ю Миколаївною Карачевською-Вовк. *ІР НБУВ*. Ф. XI. Од. зб. 1999.
 7. Автобіографія. *ІР НБУВ*. Ф. XI. Од. зб. 2004.
 8. Вісник Золотоніського сільськогосподарського товариства. Золотоноша. 1913. №4. 121 с.

Сергій КОРНОВЕНКО,
*доктор історичних наук, професор кафедри археології та
спеціальних галузей історичної науки, директор НДІ селянства
та вивчення аграрної історії Черкаського національного
університету ім. Б. Хмельницького*

НАУКОВО-ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА СЕРГІЯ ШЕЛУХІНА: АКТУАЛЬНІСТЬ У СЬОГОДЕННІ

Багатогранна творча спадщина Сергія Шелухіна, без перебільшення, становить золотий фонд української інтелектуальної творчої думки. Вагомим є і його внесок у національну історіографію й у цій царині його перу належить понад 60 статей і чимало книг. Зокрема, звертають на себе увагу підготовлені ним видання: «Звідкіля походить Русь» (Прага, 1929), «Додаткові лекції до курсу «Історії українського народу» (Прага, 1932), «Україна» (Прага, 1937) та ін.

За спогадами сучасників, Сергій Шелухін мав енциклопедичні знання з різноманітних питань історії України, у фокусі його постійної уваги насамперед перебували проблеми державно-правового розвитку України, походження її назви тощо. Можна погодитися з думкою сучасних дослідників його спадщини, зокрема Тетяни Осташко, про те, що Сергію Павловичу була притаманна оригінальність та неабияка глибина поглядів [1]. Ті, хто його знав, відгукувалися про відомого українця як про «зразкового громадянина, що прийняті на себе обов'язки виконував з якнайбільшою совісністю та роботящістю і вмів витримати на вибраному становищі до останньої хвилини, як рядовик на призначеній варті» [2].

Наукові праці вченого були видані українською, англійською, французькою, чеською мовами. У них, особливо в монографії «Україна – назва нашої землі від найдавніших часів», Сергій Шелухін детально дослідив етимологію термінів «Русь», «Україна», визначив етнопсихологічні особливості українського народу, обґрунтував, спираючись

на історичні документи та факти, його право на державність.

Це дало підстави відомому українському історіографу та історіософу В'ячеславу Заїкину написати таке: «Шелухин є найгарячішим прихильником ідей української державності в історії й політиці, та, з другого боку, ідею української державності зв'язує він нерозривно з ідеями моралі, права й демократії» [1].

Такі судження є і об'єктивними, і належним чином обгрунтовані. Справді, результати досліджень Сергія Шелухіна, що стосуються походження і значення поняття «Україна», Переяславської ради 1654 р., правових підстав української державності не втратили своєї значущості й у наш час. Більше того, вони є реальним антидотом протидії ідеології країни агресора, деконструктором міфологем «російського світу/руського мира». А ще висунуті вченим положення виступають академічним підґрунтям у позиціонуванні України як частини європейського соціокультурного простору.

По-особливому, в непростих умовах сьогодення, осмислюється позиція Сергія Павловича про те, що «французькі, німецькі, італійські, голландські географи назву Україна в 16, 17 та 18 століттях вживали як назву сталу, а не позначення чиєїсь окраїни чи пограниччя, український народ має для себе і своєї території свій власний і споконвічний внутрішній і закордонний географічний, історичний, етнографічний і політичний паспорт з іменем Україна і Українського Народу» [3].

Актуально і науково значущо звучить думка вченого з приводу того, що Україна «є душею народности, зв'язане з нею історично, органічно й психологічно, є означенням народности, зайнятої нею території і народної влади на ній, національної персоніфікації, означенням єдності антропологічного колективу, символом солідарности, назвою суб'єкта прав. Все це викликає до самого імені – його походження, розвитку, значіння, зв'язків – окремий інтерес. Мусимо твердо знати наші права й їх основи, підстави й історію, щоб в кожному випадку оборони чи змагання вміти всім і

кожному все пояснити, формулювати і переконливо аргументувати. Треба знати істину про наше національне ім'я «Україна» й «Українці» та при потребі вміти пояснити походження, зміст і значіння його» [4].

Окремішність українців, а отже деконструкція російського міфу про «один спільний народ», була предметно доведена Сергієм Павловичем ще в 1908 р. У доповіді, виголошеній на XIV Всеросійському археологічному з'їзді в Чернігові, ним зазначено, що назва «український» стосується народності, яка антропологічно і лінгвістично є самостійною культурно-національною одиницею, відмінною від «великороссов, белоруссов, поляков, чехов и др.» за мовою і побутом, внаслідок чого і застосовується в історичному житті народу як його власне ім'я, для позначення культурно-національного типу, який є українським народом [4].

На підставі історичних джерел, доповідач довів, що слово Україна з давніх давен (вперше згадується в Іпатіївському літописі 1187 р. як назва окремої території) звучить і в народній творчості (в думах, піснях), і в побуті, листуванні, а також використовується в офіційних паперах [4].

Проукраїнська позиція Сергія Шелухіна як зрілої особистості, політика, дослідника, правника не в останню чергу – результат його родинного виховання. Як зазначали сучасники Сергія Павловича, він походив з української родини, де не переривалася традиція національної свідомості й де плекали «національного духа з пієтизмом і завзяттям навіть у найтяжчих часах русифікаторської царської політики. Завжди Сергій Шелухін позиціонував себе «як щирий український патріот він вносив фермент у всякий гурт і скрізь різко зазначаючи свою національну ворожнечу до москалів раз-у-раз приневолював росіян призадумуватися над українською справою ще за царських часів» [2].

Говорячи про історико-наукову спадщину Сергія Шелухіна як дієвий антидот ідеології країни агресора, спеціально зупинимось на тих його міркуваннях, що безпосередньо деконцептуалізують міфи пропаганди агресора.

Зокрема, на засіданнях Центральної Ради з уст С. Шелухіна вперше прозвучали історико-правові підстави державної суверенності українського народу, починаючи з моменту зречення царя – 28 лютого 1917 р. Датою відновлення незалежності України С. Шелухін вважав дату зречення Миколи II престолу і автоматичного скасування присяги підданства цареві, зробленої Б. Хмельницьким, і «повернення нам прав, визначених Переяславською конституцією 1654 року, з розширенням її впливу на цілу територію українського народу в Росії» [5].

Важливим є висновок Сергія Шелухіна, належним чином обґрунтований і представлений, у праці «Переяславський договір України з московським царем Олексієм 1654 р. і нинішні події» стосовно відновлення української державності з поваленням імперії Романових. Дослідник фахово стверджував: «Україну московський народ не завоював, а сама вона по своїй волі прилучилася до Московії, чи на умовах унії, чи умовах васалітету ... шляхом єднання через царя... і увільнившись революцією од царя і не будучи в підданстві у великоросів, Україна тепер повернула собі всі попередні свої суверенні права, які були над нею у царя, і стала, як була до акту 1654 р., суверенною демократичною республікою. Політичний зв'язок, встановлений між Росією і Україною через персону Олексія Романова, з його абдикацією розірвано і Україна фактично повернула свій суверенітет» [5]. У такий спосіб вченим з'ясовано правові підстави української суб'єктності, право на власну державність.

Таким чином, є достатньо підстав стверджувати, що історико-наукова спадщина Сергія Павловича, попри час і критичне її переосмислення, є актуальною і в наші дні. Вона є дієвим антидомом, що посутньо спростовує міфи ідеології країни агресора, а тому її популяризація є важливим елементом формування й поширення власне українського історико-наукового дискурсу.

1. Осташко Т. Сергій Шелухин. Самостійник від юриспруденції. URL: <https://tyzhden.ua/serhij-shelukhyn-samostijnyk-vid-iurysprudentsii> (дата звернення: 15.09.2024).

2. Помер Сергій Шелухин. URL: <https://zbruc.eu/node/17256> (дата звернення: 15.09.2024)
3. URL: <https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/zhovten/7/2647> (дата звернення: 17.09.2024).
4. Смирнова С. Сергій Шелухин: «Україна – назва нашої землі з найдавніших часів». URL: <https://nibu.kyiv.ua/news/378> (дата звернення: 19.09.2024).
5. Осташко Т. «Україна повернула свої суверенні права» .Сергій Шелухін — історик, правник, дипломат URL: <https://day.kyiv.ua/article/istoriya-i-ya/ukrayina-povernula-svoyi-suverenni-prava> (дата звернення: 25.09.2024).

Анна ЛАНДІНА,
*кандидатка юридичних наук, доцентка,
старша наукова співробітниця відділу проблем
кримінального права, кримінології та
судової структури Інституту держави і права імені
В. М. Корецького НАН України*

СЕРГІЙ ШЕЛУХІН: (НЕ)ВІДОМИЙ ПРАВНИК-ДЕРЖАВОТВОРЕЦЬ

Сьогодні наша Українська держава переживає найбільше випробування за часів незалежності, від результату якого залежить саме існування України як такої. І в сучасних умовах – умовах воєнного стану – відбувається черговий етап становлення української державності, в процесі якого гостро постає проблема розуміння самої сутності концепції української державності з точки зору формування української державної ідеології та національної гідності [1, с. 5]. Зазначене обумовлює висвітлення концепції державотворення в історичному розрізі, зокрема у політико-правових пошуках окремих політичних діячів різних історичних періодів становлення України як самостійної незалежної країни. Адже використання досвіду минулих поколінь державотворців, правників і в цілому непересічних людей має неабияке значення [2].

Одним із видатних правників-державотворців є Сергій Павлович Шелухін, основний період політико-юридичної

діяльності якого припадає на 1917–1921 роки, за часів діяльності урядів УНР, Директорії, а також громадських політичних організацій тощо [3]. Незважаючи на те, що він вже давно пішов із життя, його політико-правові ідеї просякнуті національною ідеєю, що робить їх актуальними і по цей день.

Юридична кар'єра С. П. Шелухіна розпочалася із 1885 р., коли він, припинивши навчання на фізико-математичному факультеті, перейшов на юридичний факультет Університету св. Володимира в Києві, де й навчався до 1888 р. [4]. Початок професійної діяльності дослідника був пов'язаний із Єлисаветградським окружним судом, працюючи в якому він займався вивченням низки питань кримінально-правового спрямування. Згодом у 1892 р. став дільничним слідчим суддею у Кам'янець-Подільському окружному суді; з 1893 р. – слідчим з особливо важливих справ та почесним мировим суддею; у 1897–1899 рр. – у судових відомствах Кишинєва; у 1899–1917 рр. – був прокурором та суддею в Одесі (також Генеральним суддею та сенатором) [5].

Державно-правові погляди та політичні переконання С. Шелухіна формувалися переважно під впливом родинного середовища, хоча й зазнали зовнішнього впливу науково-політичних діячів того часу. Так, він зазначав відмінності у правовій культурі українців, поляків та росіян, спираючись на окремі аспекти досліджень своїх викладачів. Протягом часу роботи в судах та прокуратурі чітко сформувалися погляди С. Шелухіна, які він зміг втілити під час здійснення судової реформи, коли він у період діяльності Центральної Ради обіймав посаду міністра судових справ в уряді В. Голубовича. І у подальшому, протягом всього життя, серед ідеалів у державника на першому місці перебували право і мораль.

Як зазначають дослідники, основними етапами професійної та громадської діяльності є такі: перебування на посаді голови Українського революційного керуючого комітету, членство в одеському осередку «Товариства українських поступовців», діяльність у лавах Української партії соціалістів-федералістів (очолював фракцію самостійників), членство в Генеральному Суді, посади міністра судових

справ в уряді В. Голубовича та міністра юстиції в уряді В. Чехівського, головування в українській делегації на перемовинах між Україною та Російською Федерацією, участь в роботі української делегації на Паризькій мирній конференції тощо. Така активність С. Шелухіна в громадському та політичному житті країни не лише сприяла розвитку українського державотворення, а й пробуджувала правову свідомість народних мас [1, с. 6].

У буремний період Української революції 1917–1921 рр. основною темою державно-правових наукових пошуків було походження української держави, що лягло в основу меморандумів, заяв, договорів того періоду. Дослідження С. Шелухіна привели до думки, що відновлення української державності відбулося не з проголошенням IV Універсалу, а з моменту повалення царської влади. Учений аргументував це тим, що цар був єдиною зв'язуючою ланкою між Україною та Росією, а тому українська державність автоматично була відновлена 28 лютого 1917 р.

Поразку у спробі відновити державність у той період дослідник пов'язував у першу чергу із недостатньою фаховістю українських дипломатів та інших державних діячів, підкреслюючи недостатність професійно підготовлених фахівців. Він виділив основні причини поразки у відновленні України, до яких відніс наступні: «відсутність у діях державної влади правильної політичної спрямованості, орієнтація на чужі політичні сили в 1917 р. спричинили руйнування єдиного фронту національного руху, поглибили непорозуміння між українським народом та національною інтелігенцією, позбавили політичну еліту самостійності у прийнятті важливих державних рішень; низький професійний рівень діяльності української дипломатичної служби призвів до з'яви проблем, пов'язаних з визнанням України як незалежної держави на міжнародній світовій арені; відсутність добре організованої української армії; незадовільна правова державна організація та юридична некомпетентність провідних політичних діячів УНР; відсутність в УНР налагодженої інформаційної системи, що сприяло поширенню

неправдивої інформації про перебіг політичних процесів в Україні; важке фінансове становище УНР» [1, с. 14].

Поряд із цим, С. Шелухін назвав і низку чинників, які б сприяли відновленню української державності: «державотворцями можуть бути представники політичної еліти, які в своїй роботі будуть керуватися лише національними інтересами; державотворця має характеризувати безкорисна відданість державній ідеї, самостійність у прийнятті рішень, глибокі знання та практичний досвід державотворення, критичний розум, національна свідомість, творчість у політичній діяльності» [1, с. 12]. При цьому, одне з чільних місць він відводив саме державній мові – українській, яка, на думку автора, є національною ознакою української державності. Зневагу ж до української мови, штучну насильну заміну її на російську, він взагалі пропонував кваліфікувати як злочин проти держави [2].

У своїх юридичних працях С. Шелухін одним із перших торкнувся проблеми захисту прав людини як на національному, так і на міжнародному рівнях. Вчений зазначав, що високий рівень захисту прав людини, її життя і здоров'я свідчить про високий рівень організації суспільного життя, державності загалом.

У своїх поглядах на формування української правової системи, державотворець зазначав, що застосовуватися закони мають винятково професіоналами, із знанням юридичної техніки, а тому обстоював формування професійної юриспруденції. Крім того, він обґрунтував положення, що російське право сформувалося на українському, яке містить положення про наші автентичні звичаї (звичаєве право), а тому для українців воно не є чужим. При цьому таке право не втратило своєї національної української автентичності, зберігши особливе правове мислення, національну правову психологію [1, с. 6]. І взагалі – українське право має дуже глибоке коріння і довгу історію, яке є максимально наближеним до європейського права.

Значну увагу С. Шелухін приділяв саме проблемам кримінального (карного) права, що обумовлюється його

професійною діяльністю на посадах судді, прокурора тощо. Зокрема, його викладацька діяльність стосувалася саме цієї галузі права. Наприклад, він дійшов висновку, що карне право має поділитися не на загальну та особливу частини, але містити ще одну частину – прикладну, змістом якої має бути кваліфікація окремих злочинів за індивідуальністю їхньої природи [1, с. 13].

Навіть проживаючи в іншій країні, С. Шелухін продовжував свою політичну, громадську і державну діяльність. Завдяки своїм науковим пошукам він займав чільне місце серед українських діячів і вчених. І, як зазначають сучасні дослідники у сфері історії українського права, «незважаючи на різні суспільно-політичні та державно-правові реалії, у яких доводилося жити і творити С. Шелухіну, його державно-правові погляди становлять єдину цілісну узгоджену систему, що розвивалася та змінювалася відповідно до змін політичних реалій, однак зберігала цілісність і непорушність базових ідей, якими були право українського народу на політичне самовизначення, увага до забезпечення прав та інтересів людини, державність української мови» [6].

-
1. Яцишина О.Я. Громадсько-політична та наукова діяльність С. П. Шелухіна : автореф. дис. ...канд. іст. наук: 07.00.01. Запоріжжя : Запорізький державний університет, 2004. 21 с.
 2. Сивачук Н. Державотворець Сергій Павлович Шелухін про виховний потенціал української народної пісні. Історія педагогіки в особах. 2019. №1. С. 43–46.
 3. Музика І. Концепція українського національного державотворення у науковому доробку професора Сергія Павловича Шелухіна. Часопис Київського університету права. 2020. 14-20. URL: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.1.2020.01> (дата звернення: 20.09.2024).
 4. Потульніцький В. Сергій Шелухін. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Potulnytskyi_Volodymyr/Serhii_Shelukhyn.pdf?PHPSESSID=83mmnrco2l09p8b074ar3a0627 (дата звернення: 20.09.2024).
 5. Великодна Г. В. Сергій Павлович Шелухін (1964-1938). URL: <https://lib.onu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/10/Sergij-Pavlovych-SHeluhin-1864-1938.pdf> (дата звернення: 20.09.2024).
 6. Токарчук О.В. Державно-правові погляди С.П. Шелухіна : автореф. ... канд.юрид.наук. спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Київ, 2011. 22 с. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/36448/100068829.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 20.09.2024).

*Лариса ЛИСИЦЯ,
кандидатка історичних наук, доцентка
кафедри археології та спеціальних галузей
історичної науки Черкаського національного
університету ім. Б. Хмельницького*

ОДЕСЬКИЙ ПЕРІОД ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ СЕРГІЯ ШЕЛУХІНА

Сергій Павлович Шелухін – видатний юрист, громадсько-політичний діяч, учений, публіцист і дипломат, який зробив вагомий внесок у розвиток правознавства та державотворчих процесів в Україні. Його діяльність охоплювала різні сфери – від судочинства та викладання правознавства до активної участі у національно-визвольному русі. С. Шелухін відіграв ключову роль у формуванні правових основ Української Народної Республіки та відстоюванні її незалежності на міжнародній арені. У цій статті розглянуто одеський період його життєдіяльності й проаналізовано як професійну діяльність, так і тогочасний внесок Сергія Павловича в розбудову національної ідеї.

До Одеси С. Шелухін переїхав у 1902 р. й відразу з головою пірнув у службові та громадські справи. У південній Пальмірі він прожив понад 15 років й відтак цей період можна вважати багато в чому ключовим як у його професійному зростанні, так і формуванні світоглядних орієнтирів та політичних уподобань. Сергій Павлович служив в Одесі членом окружного суду, потім – Генеральним суддею, і нарешті – сенатором цивільного департаменту. Сучасники відзначали його вражаючу фаховість, енциклопедичність знань, принциповість і справедливість у прийнятті судових рішень, здатність до оригінального мислення.

С. Шелухін дбав про розбудову правничої освіти, й саме він домігся відкриття в одеських гімназіях курсу правознавства, який сам і викладав. Окрім цього, залюбки читав лекції з теорії й практики права в Новоросійському університеті.

Саме в Одесі він заявив про себе і як талановитий публіцист. Зокрема, Сергій Павлович співпрацював із часописами «Українська хата», «Рада», «Світло», публікував там свої матеріали виразного україноцентричного спрямування. Головуючи в товаристві бджолярів (він пасичникував з юних літ), С. Шелухін редагував місячник «Пчеловодство» [1, с. 64].

Продовжуючи свою раніше розпочату дослідницьку роботу, він виступає з доповідями, публікує статті у журналах «Одеський листок» і «Право» (м. Санкт-Петербург). Наукові студії правника й публіциста були помічені в Києві, тому його обрали дійсним членом Київського юридичного товариства при університеті Св. Володимира, а також історико-філологічного товариства при Новоросійському університеті [2, с. 70].

Серед іншого С. Шелухін був діяльним членом низки одеських культурно-освітніх товариств: історії і старожитностей, археологічного, юридичного, бібліографічного, а також Одеського відділення Російського технічного товариства [3, с. 170].

Синівська любов до України та усвідомлення її підневільного становища привели С. Шелухіна в лави національно-визвольного руху уже з кінця позаминулого століття. Він обрав тернистий шлях опозиціонера, який і в Одесі супроводжувався постійним поліційним наглядом, затриманнями та допитами в жандармських відділеннях [1].

У 1905 р. наш земляк став одним зі співзасновників одеської «Просвіти», де часто читав лекції та реферати переважно з української тематики. Так, у 1905 р. Сергій Павлович виступив перед двотисячною аудиторією з лекцією про злуку України з Москвою і, до речі, це була перша в історії Росії лекція, прочитана правником українською мовою. Лише упродовж 1906 р. він виступав на засіданнях «Просвіти» 18 разів, і кожен із його рефератів був ґрунтовною розвідкою в царині української історії та літератури [4, с. 52]. А після закриття «Просвіти» в Одесі (1909 р.) С. Шелухін став одним із діяльних членів «Українського клубу»,

товариства «Українська хата». Він виступив одним із організаторів збору коштів для відкриття українського університету у Львові [3, с. 65].

Саме в той період у нього остаточно вкорінилася ідея автономії України. Зрештою Сергій Павлович став одним із провідних функціонерів Української радикально-демократичної партії (від червня 1917 р. – партія Соціалістів-Федералістів), входив до її ЦК [5].

Вірним помічником і соратником С. Шелухіна в громадській роботі стала його дружина Любов Миколаївна Шелухіна. Вона була одним із ініціаторів проведення Різдвяних свят для дітей в Одесі, які зрештою перетворилися на добру традицію. Так, у 1907 р. на Різдвяну ялинку в помешканні «Просвіти» (Софіївська, 30) зібралося близько трьохсот дітей, які співали і декламували українською мовою в національних костюмах [2, с. 71]. Любов Шелухіна була й редактором однієї з перших в Одесі українських газет у 1906 р. «Вісті».

З початком революційних подій 1917 р. С. Шелухіна було обрано головою Одеського ревкому. Відмовившись від високої посади в селянському департаменті, він залишив Одесу, переїхав до Києва й поринув у законодавчу й державотворчу роботу. Від самого початку створення Української Центральної Ради наш земляк був у числі її найактивніших членів (від Херсонської губернії) [6]. Згодом він очолив в УЦР фракцію самостійників і різко критикував ідеї автономістів-федералістів, відстоюючи повну незалежність УНР [5].

Таким чином, як впливає з поданого вище фактичного матеріалу, одеський період життєдіяльності Сергія Павловича Шелухіна зайняв особливе місце в його біографії. Адже в Одесі він зажив слави знаного теоретика й практика права й саме там остаточно викристалізувалася його громадянська позиція й сформувався україноцентричний світогляд.

1. Сергій Шелухін. *Дзвони* (Львів). 1939. №1–2. С. 64–67.

2. Голиш Г. М. Пером публіциста : вибрані нариси, статті, інтерв'ю. Черкаси : Вертикаль, 2019. – 388 с. : фото.

3. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 рр. Київ : Україна, 1993. 240 с.

4. Коваленко С. Українська дипломатія у XX столітті. Львів : Світ, 2005. 312 с.
5. Яневський Д. Українська Центральна Рада: історичний нарис. Харків : Фоліо, 2009. 352 с.
6. Архівні матеріали Української Центральної Ради. Київ : Інститут історії України НАН України, 2008. 400 с.

Оксана СИЛКА,
*докторка історичних наук, професорка кафедри
міжнародних відносин і суспільних наук Національного
університету біоресурсів і природокористування України,
директорка музею історії НУБіП України*

УЧАСТЬ СЕРГІЯ ШЕЛУХІНА В ДІЯЛЬНОСТІ ЗОЛОТОНІСЬКОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ТОВАРИСТВА

Наприкінці XIX – на початку XX ст. в Україні відбувався процес формування мережі громадських об'єднань. Вони виникли майже в усіх сферах суспільного життя. Найбільш чисельну категорію складали сільськогосподарські товариства. Термінологічно під «сільськогосподарським товариством» ми розуміємо офіційне статутне об'єднання громадян, мета якого полягала у «сприянні силами членів Товариства розвитку сільського господарства» у його широкому значенні. Поява в повітовому місті Золотоноша Полтавської губернії громадських сільськогосподарських товариств безпосередньо пов'язана із законом від 28 лютого 1898 р., коли міністр землеробства підписав текст «Типового статуту для місцевих сільськогосподарських товариств». Цей законодавчий акт створив високоякісний правовий ґрунт для розвитку майбутньої системи громадських сільськогосподарських об'єднань. Правова основа діяльності сільськогосподарських товариств створила достатньо міцний фундамент, який дозволив активно впливати на сільськогосподарську виробничу культуру українського села, використовуючи для цього громадську ініціативу. У

березні 1906 р. були затверджені «Тимчасові правила про товариства та союзи», які визначили поняття «товариство» та спростили процедуру реєстрації об'єднань.

Першим, за часом створення, громадським об'єднанням просвітницько-агрономічного спрямування у Золотоніському повіті стало Золотоніське сільськогосподарське товариство. Його «Статут» було підписано 1 лютого 1902 р. До цього часу існував Золотоніський відділ Полтавського товариства сільського господарства. Власне ідею організації «у середовищі місцевих землевласників агрономічного товариства» було поставлено на обговорення золотоніської громади ще під час проведення в Золотоноші агрономічних зборів у 1884 р. Фінансовим підґрунтям майбутнього товариства пропонувалося визнати кошти на рахунку Золотоніського земства, які залишились від проведених зборів у розмірі 4138 руб. [1, с. 130–131]. Згодом інституційне оформлення Золотоніського сільськогосподарського товариства ще кілька разів обговорювалося на земських повітових зборах у 1891 р. і 1895 р. Остаточна передача зазначеного фінансового капіталу Золотоніському сільськогосподарському товариству відбулася лише в 1903 р. після підписання його «Статуту» [2, с. 118–119]. На початок 1917 р. у Золотоніському повіті вже була сформована і більш-менш активно функціонувала мережа сільськогосподарських товариств, до якої входили одне повітове, 15 волосних (із 20 волостей) і 5 сільських громадських сільськогосподарських товариств.

Джерельні матеріали, на основі яких можливе вивчення діяльності золотоніських сільськогосподарських товариств, є вкрай обмеженими. Основа причина – відсутність повного комплексу «Статутів» та щорічних «Звітів». Тому поява нових джерел є важливим чинником у вивченні явища громадського статутного руху та аналізу результатів діяльності сільськогосподарських товариств. Для дослідження історії Золотоніського сільськогосподарського товариства актуальною є поновлення складу його керівництва, дійсних та почесних членів. Відомо, що головами об'єднання були:

дворянин, гласний Золотоніських повітових земських зборів Вс. А. Ващенко-Захарченко, гласний Золотоніських повітових земських зборів, земський інструктор з бджолярства О. Ф. Палкін, заступниками голови: земський повітовий ветеринарний лікар Г. Г. Дидзюль, секретарями – земські повітові агрономи І. Ф. Ностиць-Яцьковський і Г. І. Коркушко, скарбником – дворянин, член Золотоніської земської повітової управи П. Я. Куличевський, членами – гласний Золотоніських повітових земських зборів, завідувач «Літнього театру» М. Г. Кононович, викладач спеціальних предметів у Золотоніській сільськогосподарській школі М. П. Перековець, власник борошняного парового млина у с. Сенковицях Л. Ф. Годзишевський, учитель природознавства Золотоніської приватної чоловічої прогімназії В. С. Тутолміна Б. К. Дорошкевич, очільник Золотоніської сільськогосподарської школи М. Д. Семенов, земський повітовий агроном О. М. Красовський, наглядач за дослідним полем Золотоніської сільськогосподарської школи П. Ф. Любочка, дворяни, гласні Золотоніських повітових земських зборів Я. І. Кривошия, Ф. А. Василенко та Д. Г. Демченко, очільник корпусу лісничих 3-го району Полтавської губернії М. М. Бернацький, золотоніський земський землемір О. Т. Слюсаренко, учитель Золотоніської чоловічої гімназії М. О. Злобинець, таксатор корпусу лісничих Золотоніського повіту А. Н. Новак та чимало інших.

У сучасній українській історіографії відсутні відомості про участь Сергія Павловича Шелухіна у діяльності Золотоніського сільськогосподарського товариства. І це цілком зрозуміло, адже з 1902 р. наш земляк проживав у Одесі. Відзначимо, що протягом свого життя Сергій Павлович брав активну участь у діяльності громадських об'єднань, як то: Київського юридичного товариства при університеті св. Володимира, Одеської «Просвіти», Одеського археологічного товариства, Одеського юридичного товариства, Історико-філологічного товариства при Новоросійському університеті, Одеського товариства історії та старожитностей, Одеського відділення Російського технічного товариства та ін.

Нещодавно в архівному фонді С. П. Шелухіна, який зберігається в Інституті рукописів Національної бібліотеки ім. В. Вернадського, нами були виявлені документи, які засвідчили членство Сергія Павловича у складі Золотоніського сільськогосподарського товариства. Це три листи (два з конвертами), які були надіслані із Золотоноші до Одеси.

Перший документ – конверт із листом, датованим 22 жовтня 1908 р. [3]. Відправник – Золотоніське сільськогосподарське товариство. Цей лист має типографське маркування «Рада Золотоніського сільськогосподарського товариства» та вихідний номер 798. На конверті є позначка «Члену Товариства Сергію Павловичу Шелухіну» та печатка Золотоніського сільськогосподарського товариства. Зміст листа такий: «Шановний Сергію Павловичу! Рада має честь надати Вам квитанцію за № 57 про отримання від Вас 12 руб. за друк у «Віснику сільськогосподарського товариства». Отже, на підставі цього документу стверджуємо, що Сергій Павлович Шелухін, принаймні з 1908 р., був членом Золотоніського сільськогосподарського товариства, співпрацював із його часописом.

Разом із тим, дати відповідь на питання, яка стаття Сергія Павловича була надрукована у «Віснику», ми, на жаль, не можемо. Справа в тому, що в архівосховищах України збереглося всього кілька примірників цієї газети. Нам відомо лише про дві публікації С. П. Шелухіна на шпальтах зазначеного часопису, одна із них – це «Чи бути Чорноморській Німеччині» за 1912 р. [4]. У наступному році ця робота була надрукована окремим примірником за власний кошт Сергія Павловича [5]. У цій статті автор, окрім того, що актуалізував проблематику економічного розвитку південної частини України та економічного становища німців на Херсонщині, частково окреслив і стан російсько-українських стосунків.

У другому збереженому листі від Золотоніського сільськогосподарського товариства (від 19. 02. 1911 р.) міститься запрошення Сергію Павловичу на загальні збори Товариства [6]. Зокрема, йдеться про те, що «рада Золотоніського сільськогосподарського товариства запрошує Вас

27 лютого на загальні збори, що відбудуться у приміщенні повітової земської управи». Серед питань, які виносились на розгляд, були: вибори нових членів Товариства, обговорення кошторису витрат на 1911 р., доповідь ради Товариства про укладання звітів за 1909 та 1910 рр. та інші поточні справи. У цьому ж листі є приписка такого змісту: «Того ж числа о 12 годині дня у приміщенні Товариства відбудеться засідання комісії з садівництва». Тобто можемо фіксувати членство С. П. Шелухіна у Товаристві станом на 1911 р. Питання, чи входив Сергій Павлович до складу спеціальної комісії з садівництва, яка функціонувала при Товаристві, поки залишається без відповіді.

Третій лист – це повідомлення за підписом голови Золотоніського сільськогосподарського товариства О. Ф. Палкіна про перенесення дня засідання загальних річних зборів Товариства: «Члену Золотоніського сільськогосподарського товариства С. П. Шелухіну. Оскільки 30 грудня 1912 р. не відбулися, через завірюху, загальні збори членів Товариства, Рада Золотоніського сільськогосподарського товариства запрошує Вас на засідання 5 січня 1913 р. на 6 годину вечора. Порядок денний залишається такий самий» [7]. Отже, незважаючи на те, що Сергій Павлович мешкав в Одесі, він підтримував зв'язки зі сільськогосподарським активом Золотоноші через членство у громадському об'єднанні.

На початку ХХ ст. Золотоніське сільськогосподарське товариство активно популяризувало розвиток бджільництва у Золотоніському повіті. Так, у 1912 р. Товариство, в особі його голови, закликало наявних бджолярів та усіх бажаючих, вступити до лав майбутнього «Золотоніського відділу Російського товариства бджільництва». На цей заклик дав письмову відповідь С.П. Шелухін, яка була надрукована у «Віснику Золотоніського сільськогосподарського товариства». Основний посил у публікації звучав так: необхідно створювати не відділ загальноросійського (читай – загальнодержавного) товариства, а власне Українське товариство. Зокрема, Сергій Павлович написав таке: «У Золотоніському повіті бджільництвом займається значна кількість господарів. Але вони продають свій мед

майже за безцінь перекупникам та спекулянтам, які додають до нього сторонні інгредієнти. Вважаю, що ми повинні організувати у нас кооперації для бджолярів та абсолютно окреме Товариство. Це мають бути місцеві бджільничі об'єднання, подібні до Золотоніського товариства бджолярів, а не відділи інших товариств. Саме місцеві товариства бджолярів повинні будуть на автономних засадах об'єднатися в «Українське товариство бджолярів», і вже це, останнє, може вступати у домовленості та союзи з усіма іншими товариствами бджолярів на рівних началах» [8].

Таким чином, нововиявлені джерельні матеріали надають нам підстави стверджувати про членство Сергія Шелухіна в Золотоніському сільськогосподарському товаристві принаймні з 1908 р. Підтвердити факти особистої присутності Сергія Павловича на засіданнях Товариства ми поки не можемо, але його публікаційна активність у Золотоноші та особисті контакти з активними золотонісцями, засвідчують щире вболівання за популяризацію серед українців і, зокрема, земляків сучасних йому сільськогосподарських знань.

1. Отчет Золотоношской уездной земской управы уездному земскому собранию XXX очередной сессии (1894 года) за 1893 год. Золотоноша: тип. П. Лепского и И. Вурмана, 1894. 373 с.
2. Отчет Золотоношской уездной земской управы Золотоношскому уездному земскому собранию XXXX очередной сессии за 1903 г. – Золотоноша: тип. П. Лепского и И. Вурмана, 1904. 127 с.
3. Золотоніське сільськогосподарське товариство. Рада. Шелухіну С. П. Запрошення на засідання товариства та комісії з садівництва. Із Золотоноші в Одесу. 22 жовтня 1908 р. *ІР НБУВ* (Інститут рукописів Національної бібліотеки ім. В. Вернадського). Ф. XI. № 2077. 1 арк.
4. Павленко С. Чи бути Чорноморській Німеччині? *Вестник Золотоношского сельскохозяйственного общества*. 1912. № 33. С. 6–7.
5. Павленко С. Чи бути Чорноморській Німеччині? Золотоноша: тип. Лепского и Вурмана, 1913. 102 с.
6. Золотоніське сільськогосподарське товариство. Рада. Шелухіну С. П. Запрошення на засідання товариства. 22 жовтня 1908 р. *ІР НБУВ*. Ф. XI. № 2078. 1 арк.
7. Золотоніське сільськогосподарське товариство. Шелухіну С. П. Сповідання про дату зборів. Із Золотоноші в Одесу. Січень 1913 р. *ІР НБУВ*. Ф. XI. № 2079. 1 арк.
8. Шелухин С. [Про необхідність створення Українського товариства бджолярів]. *Вестник Золотоношского сельскохозяйственного общества*. 1912. № 33. С. 3–4.

*Лариса СИНЯВСЬКА,
докторка історичних наук, професорка
кафедри історії України Черкаського
національного університету
імені Богдана Хмельницького*

ОСОБОВИЙ ФОНД СЕРГІЯ ШЕЛУХІНА В ІНСТИТУТІ РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Сьогодні, коли Україна вкотре виборює своє право на незалежність, національну ідентичність і міжнародне визнання, звернення до досвіду таких постатей, як Сергій Павлович Шелухін, стає надзвичайно важливим. Його життя і діяльність – це приклад громадянської позиції, послідовності у захисті національних інтересів та безкомпромісності в умовах історичних викликів. Вивчення його спадщини дозволяє не лише віддати шану видатному діячеві, але й осмислити цінності, на яких вибудовувалася і продовжує вибудовуватися українська державність. Архів С. П. Шелухіна – це не лише об'єкт історичного інтересу, а й дієвий інструмент для формування патріотичного виховання, історичної самосвідомості й публічного дискурсу. У контексті деколонізації історії України вивчення таких фондів – це ще один крок до повернення українців до власної історичної традиції.

Особовий фонд С. П. Шелухіна є цінним джерелом для вивчення процесів українського державотворення доби революції 1917–1921 рр. Його документи, зокрема, службове листування, політичні промови, аналітичні записки та спогади, відображають перебіг подій у Центральній Раді, позиції делегатів на переговорах, дискусії навколо майбутньої моделі української держави. Участь С. П. Шелухіна у мирних переговорах із радянською Росією, дипломатичних місіях та урядовій діяльності дає змогу дослідити, якими були внутрішні та зовнішні політичні вектори українських урядів. Це особливо актуально нині, коли

вивчення історії української дипломатії, її традицій і перешкод, набуває нового сенсу в умовах збройної агресії РФ проти України. Фонд дає змогу простежити, як формувалась аргументація за суверенітет України на міжнародному рівні ще в умовах початку ХХ ст.

Особовий фонд Сергія Павловича Шелухіна (1864–1938) зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського – як фонд № XI, що містить 3 729 одиниць зберігання з документами датованими кінцем ХVIII – початком ХХ ст. Крім того, документи розміщено і в інших фондах Інституту рукопису. У комплексному фонді I «Літературні матеріали» зберігаються зібрання літературних творів і документів початку ХII–ХХ ст. є справи № 1113, 1629, 22438, 35438–35848, 43392, 46382, 46428, а також у комплексному фонді III «Листування» – зібрання листів видатних діячів науки, культури і освіти ХVII–ХХ ст. – справи № 7666, 10384, 34725, 40020, 66410.

Архів було впорядковано та описано відділом рукописів у 1958–1993 рр., а історико-біографічну довідку складено в 1996 р.

Опис, який публікується, матеріалів особового архівного фонду Сергія Шелухіна структуровано за тематичними рубриками, що забезпечує зручність у науковому опрацюванні та дозволяє системно охопити різні аспекти його життя й діяльності. Такий поділ охоплює основні напрями – біографічні дані, наукову й творчу спадщину, службову та громадську діяльність, листування, фотодокументи та інші матеріали, що дає змогу дослідникам швидко орієнтуватися в масиві джерел, аналізувати їх у контексті конкретного періоду чи сфери діяльності, а також простежити еволюцію особистих ідей, професійної траєкторії та громадянської позиції С. П. Шелухіна.

Рубрика «Наукові і творчі матеріали» в особовому архівному фонді Сергія Шелухіна містить його правознавчі, публіцистичні, історико-правові праці, а також художні тексти, поезії та чернетки виступів. Ці документи відображають широту наукових інтересів С. П. Шелухіна, його

глибоке осмислення проблем української державності, права, дипломатії та культури. У рубриці представлено як завершені роботи, так і робочі матеріали, що дозволяє простежити етапи формування авторських ідей і наукових концепцій. Творчий компонент фонду, зокрема поезія, розкриває емоційний вимір його світогляду, патріотизму й особистих переживань. Загалом ця рубрика є важливим джерелом для дослідників української правничої, політичної та культурної думки першої половини ХХ ст.

Тож зазначимо, монографії, статті: Изъяснение статей «Русской Правды», относящихся к преступлению кражи или тяжбы [1885]; В. С. Соловьев. Некролог (1899); Володимир Соловйов про національне питання [1905–1906]; Школа облуди та шахрайства [1907]; Марія Максименко і польське українофільство (1907); Марко Вовчок (1907); Школа і політиканство [1907]; Право, релігія і моральність, їх зв'язки між собою і ідеал права (1908); Добролюбов і українське письменство [1908]; [Про літературу і літературний процес] (1908); Памяти Т. Г. Шевченко (1908); Украинская церковная архитектура (1909); Значення мови для народності й творчості (1911); Открытое письмо в редакцию журнала «Церковные ведомости» по поводу опубликованной статьи Тарнавца «О современном украинце» [1913]; Письмо редактору «Киевлянина» по поводу опубликованных статей против украинского культурно-национального развития [1915]; Докладная записка «Православного мирянина» Св. Правительствующему Синоду по поводу гонений на украинский народ и его язык [1915–1916]; О народных песнях и музыке (1916); Вороги автономії України [1917]; Знову між Польщею та Московією [1917–1918]; [Про відношення Тимчасового уряду і Ради народних комісарів Росії до Української Центральної Ради] [1917–1918]; Державна мова на Вкраїні (1918); [З приводу актів радянського уряду в Петрограді щодо України] [1918]; Заживающая язва (по поводу статей П. Стояна, А. С. Изгоева и писем В. Короленко и Е. Чикаленко) [10-і роки ХХ ст.]; Назви: Русь, Малоросія та Україна [10-і роки ХХ ст.];

Особое мнение по ведению делопроизводства [10-і роки ХХ ст.]; Против войны [10-і роки ХХ ст.]; Украинское общество и русская прогрессивная часть общества [10-і роки ХХ ст.]; Волостные суды по личным наблюдениям их в Бессарабии (б. д.); Имеют ли женщины право на зачисление в сословие адвокатов? (б. д.); Про «Русь», «Малоросію», «Україну» та українство (б. д.); [Україна] (б. д.); Иван Петрович Котляревский (б. д.); Пушкін і наші вороги (б. д.); Сведения из талмуда, литературы и судебных процессов о существовании у евреев ритуальных убийств (б. д.); Уроки з неославізму (б. д.) та ін.

Поетичні твори, переклади: Вдовині мрії (1886); Думки (1887); Рибалка (1887); Коли б мені голос (1887); Люблю свою Вкраїну я (1888); Гей, до згоди (1888); Весною вранці (1889); [Вірші] (1886-1899); Переїздом (1900); Якби мені голос (1902); Вірші (1905); Найдужчі сили. (В заслання) (1907); Переклади, зроблені Сергієм Павленком з різних мов для виконавців на вечорах в одеській «Просвіті» (1908–1910); [Аріозо Іоланти] (1909); Вірші (1910); Тості Паоло. Останнє бажання [10-і роки ХХ ст.]; З пісень про рідний край [10-і роки ХХ ст.] та ін.

У фонді зберігаються: плани та тексти доповідей С. П. Шелухіна стосовно поезій Т. Шевченка, ювілею М. Добролюбова, історії православної і уніатської української церкви ХVІІ – початку ХVІІІ ст., зв'язків М. Гоголя з Україною, викладання законодавства у гімназіях тощо; виписки зі статей про історію, право, політичний устрій, культуру, релігію, літературу України та інших країн; газетні вирізки з питань шкільної реформи, військової повинності, стосовно волосних та земських судів, Тимчасового уряду, Стокгольмської конференції тощо.

Рубрика «Біографічні матеріали» особового архівного фонду Сергія Шелухіна охоплює документи, що стосуються його життєвого шляху, родинного походження, освіти, професійної діяльності та участі в громадсько-політичному житті. До неї входять автобіографії, анкетні дані, офіційні посвідчення, нагороди, особисті документи, а також

відомості про його родину та коло спілкування. Ці матеріали є ключовими для реконструкції біографії діяча, розуміння соціального та історичного контексту, в якому він формувався, працював і діяв. Рубрика дає змогу простежити еволюцію особистих переконань С. П. Шелухіна, його політичну позицію та внесок у національне відродження.

Зокрема, серед них: Свідоцтво про народження (1867); [автобіографія] (б. д.); метричний випис [про шлюб дійсного студента юридичних наук С. П. Шелухіна з Л. М. Карачевською-Волк] (1889); [документи про службову діяльність] (1890–1892); [службові та особисті документи] (1892–1919); родовід дворян Шелухіних (Шолух), виписки з метричних книг про новонароджених та сповідальні розписи Михайлівської церкви с. Панського Золотоніського повіту Полтавської губернії (1900–1912); грамота капітулу орденів про нагородження статського радника С. П. Шелухіна орденом (1912); формулярний список про службу (1915).

Рубрика «Матеріали службової та громадської діяльності» висвітлює багатогранну участь Сергія Шелухіна в державному управлінні, правничій системі та громадсько-політичному русі. Вона містить документи, пов'язані з його діяльністю як міністра судових справ УНР, члена Центральної Ради, учасника Паризької мирної конференції, а також голови українських організацій у Чехословаччині. У фонді зберігаються офіційні листування, протоколи засідань, проекти законодавчих актів, дипломатичні матеріали й документи, що стосуються його праці в еміграційних структурах. Ця рубрика є важливим джерелом для дослідження механізмів українського державотворення, міжнародної дипломатії та ролі правників у формуванні національної правової системи.

Загалом це: [Мирські приговори сільських сходок про грошові податки] (1897–1898); [доповідні записки до Кабінету Міністрів та Міністерства внутрішніх справ Російської імперії про положення малоруської інтелігенції та клопотання про надання рівних прав малоруському слову в

Росії] (1905); [матеріали про діяльність Комітету бджільників] (1914–1916); [доповіді та постанови Юридичної комісії] (1916–1917); [проекти постанов, положень, підготовчі матеріали для розробки законодавчих актів УНР] (1917–1918); [постанови та укази Генерального суду Української держави з майнових питань] (1918); пояснююча записка [до законопроекту про введення з 1 січня 1919 р. української мови в Українській державі] [1918]; [стенограма] 10-го засідання Українсько-російської мирової конференції (1918); Матеріали з питань мирових переговорів між Українською державою та Російською Радянською Соціалістичною Федеративною Республікою (1918); проект договору між Німеччиною, Австро-Угорщиною та урядом Української Народної Республіки про видачу УНР займу та протоколи засідань представників двох сторін (1918); [документи про стан та організацію господарсько-економічного улаштування держави: записка, статут державного хлібного бюро і схвалення його Радою Народних Міністрів УНР] (1918); закони про: тимчасові заходи у боротьбі з дезорганізацією сільського господарства; наймання житлових приміщень; права купівлі і продажу сільськогосподарських та лісових угідь; урегулювання відношень між власниками та арендарями за договорами на позаміське нерухоме майно с/г значення; громадянство Української держави; оподаткування прилюдних вистав та гулянь; організацію продовольчої справи на шляхах України; про скасування національних міністерств та ін. (1918–1919); законопроекти про: встановлення урядового контролю та регулювання торгівлі металами і металевими виробами; прийняття на державний кошт чоловічих гімназій і реальних шкіл, що мають відкритися з початку 1918/19 навчального року, а також список існуючих українських гімназій та супровідний лист відділу середньої школи; заснування тимчасових земельно-ліквідаційних комісій; підпорядкування Міністерству торгівлі і промисловості всіх установ і посадових осіб, які відають видобутком, заготівлею і розподілом усіх видів палива; відміну доповнення до

закону про восьмигодинний робочий день; фінансування цукрової промисловості; утворення Українського національного архіву УНР тощо (1918–1919); проекти положень про: тимчасове вище управління православною церквою на Україні; тимчасові земельно-ліквідаційні комісії; генеральних бунчукових товаришів ясновельможного гетьмана України; комітет з демобілізації суден торгового флоту, організацію департаменту державної варті; облік населення в містах та міських поселеннях Української держави (1918–1919) тощо.

Рубрика «Листування» охоплює широкий спектр кореспонденції Сергія Шелухіна з українськими та закордонними політичними діячами, науковцями, журналістами, представниками української еміграції та громадськими організаціями. У цих документах відображено коло його контактів, інтелектуальні зв'язки, обговорення актуальних політичних, правових і культурних питань. Листи містять важливу інформацію про стан української еміграційної спільноти, міжнародну підтримку українських прагнень, а також особисті оцінки подій, що розгорталися в Україні та світі. Ця рубрика є цінним джерелом для вивчення неформальної дипломатії, громадської активності та взаємодії українських еліт у першій половині ХХ ст.

Адресати: Велихов Л. (1917), Вороний (1904), Грінченко Б. Д. (1902), Грушевський М. С. (1909), Євтушенко О. П. (5; 1915–1916), Модзалевський В. Л. (1905), Шелухіна Є. Г. (31; 1881–1908), Шелухіна Л. М. (247; 1891–1918), Шелухіна О. С. (8; 1907–1916), Шелухін П. С. (16; 1901–1912), Шелухін Ю. С. (33; 1901–1917) тощо.

Редакції газет «Киевлянин», «Одесские новости», «Рада» (1908–1917).

Кореспонденти: Алчевська Х. О. (1907), Андрієвський В. (1918), Аркас М. (2; 1906–1908), Баженов І. О. (б. д.), Балицький П. О. (2; 1909), Бовкун Я. Ф. (1918), Богомолець В. (3; 1907–1918), Борзаковський П. К. (2; 1908–1909), Борошенко О. (2; 1914), Василенко М. П. (1918), Вороний М. К. (2; 1909–1911), Гаврилов І. (1913), Глоба К. (3; 1912–1914),

Гнатюк В. М. (7; 1901–1914), Головка Л. В. (2; 1917–1918), Греченко В. Ф. (2; 1910–1912), Демченко А. (14; 1912–1915), Добровольський Е. (2; 1895–1896), Дутчак В. С. (2; 1912), Ерастов С. І. (1906), Жебуньов Л. М. (11; 1907–1910), Злобінцев М. (12; 1912–1918), Каманін І. М. (1909), Карачевська-Волк М. (5; 1914), Квітка К. В. (3; 1908–1918), Кістяківський І. (2; 1918), Коваленко О. В. (5; 1905–1909), Косач О. (3; 1910), Кропивницький М. Л. (1902), Левитський М. В. (2; 1917–1918), Линниченко П. (2; 1918), Липа І. Л. (3; 1918), Липинський В. К. (1918), Лисенко М. В. (1904), Маркович Д. (3; 1911–1918), Миклашевський Г. М. (3; 1908–1912), Музиченко О. Ф. (9; 1908–1911), Нечуй-Левицький І. С. (2; 1907), Ніковський А. В. (3; 1910), Павлик М. І. (1912), Падалка Л. В. (11; 1910–1918), Пелехін П. П. (6; 1912–1915), Сабо І. Н. (1904), Саливон Г. Д. (1911), Самійленко В. І. (6; 1901–1906), Старицька-Черняхівська Л. М. (3; 1909), Тулуб О. О. (б. д.), Чикаленко Є. Х. (12; 1907–1911), Шаповал М. Ю. (6; 1909), Шраг І. Л. (2; 1909–1911) та ін. Серед документів епістолярію – листи членів родини Шелухіних до С. П. Шелухіна (1893–1918).

Акціонерне Південно-російське товариство друкарської справи (1914); Бібліографічне товариство при Новоросійському університеті (1911); Головне управління мистецтв та національної культури Української держави (1918); Економічно-адміністративний інститут при Українському товаристві економістів (1918); Журнал «Киевская старина» (1903); Історико-філологічне товариство при Новоросійському університеті (1908–1916); Київське юридичне товариство при Університеті св. Володимира (1912); Київський державний український університет, правничий факультет (1918); Кирило-Мефодіївське українське православне братство (1918); Міністерство народного здоров'я (1918); Музей українських старожитностей ім. В. В. Тарновського (1911); Полтавська вчена архівна комісія (1911); редакції газет та журналів «Пчеловодная жизнь», «Розваги», «Голос», «Літературно-науковий вістник», «Одесская мысль», «Чорна Рада» (1908–1918); Одеське слов'янське

добродійне товариство (1909); Одеське товариство історії та старожитностей (1909); Союз правничих писарів Катеринославського окружного суду (1918); товариство «Час» у Києві (1914); Українська Центральна Рада (1917–1918); та ін.

Рубрика «Матеріали господарчо-майнового характеру» містить документи, що стосуються особистого майна, фінансових справ, житлових питань та юридичних суперечок Сергія Шелухіна. До неї входять акти, квитанції, розписки, листування з адміністративними установами щодо власності та побутових умов, зокрема, в період його перебування в еміграції. Ці матеріали дають змогу простежити економічні обставини життя діяча, його побутові труднощі, адаптацію в новому середовищі та умови існування української еміграції. Рубрика також відображає практичний бік його правничої діяльності та є важливим доповненням до загального портрета С. П. Шелухіна як громадянина і господаря у складних історичних обставинах.

А саме: [Страхування домашнього рухомого майна з доданням списку майна С. П. Шелухіна] (1905–1906); [рахунки, квитанції книжкових магазинів, друкарень, редакцій, видані С. П. Шелухіну, його нотатки грошових витрат по книжковій торгівлі] (1905–1917); [документи про спадщину від матері та племінниці на користь С. П. Шелухіна в с. Деньги Золотоніського повіту Полтавської губ.] (1910–1912); план ділянки землі, яка належала С. П. Шелухіну (1913) тощо.

Рубрика «Матеріали родичів С. П. Шелухіна» включає документи, що стосуються членів його родини – біографічні відомості, листування, особисті записи, офіційні документи та спогади. Ці матеріали допомагають відтворити родинне середовище С. П. Шелухіна, його стосунки з близькими, підтримку родини у важкі періоди політичних змін і еміграції. Окремі документи висвітлюють долю родичів як в Україні, так і за кордоном, даючи змогу простежити вплив історичних подій на приватне життя родини. Рубрика має важливе значення для дослідників, які прагнуть комплексно осмислити постать С. П. Шелухіна не лише як громадського

і політичного діяча, а й як людину з власною сімейною історією.

Зокрема: Алфавитный список дворянина П. Г. Папкевича (1805); [особисті та службові документи Я. В. Шелухіна: свідоцтво про дворянство, атестат, формулярний список, метричні виписки про народження та про шлюб із Тетяною Прокопівною Папкевич] (1810–1900); [особисті та службові документи П. Я. Шелухіна: свідоцтво про народження, про вихід у відставку, послужний список] (1823–1874); [документи про рід Папкевичів] (1841–1900); [фамільні документи роду Шелухіних на купівлю земельних ділянок у поміщиків та козаків Золотоніського повіту Полтавської губернії; розподільчі акти на землеволодіння; духовні заповіти тощо] (1866–1908); свідоцтво про народження В. П. Шелухіна (1876); [біографічні документи І. П. Шелухіна: свідоцтво про народження, шлюб, воїнську повинність, відпускні свідоцтва, довідка про смерть] (1876–1896); [виписи з метричної книги про народження та смерть Є. С. Шелухіної (1891–1893) та ін.

У фонді зберігається листування між членами родини Шелухіних.

Рубрика «Матеріали інших осіб» охоплює документи, що не належать безпосередньо Сергію Шелухіну або його родичам, але зберігалися в його архіві. Серед них – рукописи, листи, статті, довідки та інші матеріали, авторство яких належить колегам, знайомим, науковцям, громадським діячам чи представникам української еміграції. Ці документи відображають коло спілкування С. П. Шелухіна, його інтелектуальне та професійне середовище, а також ідеї та погляди сучасників, з якими він перебував у контакті. Рубрика є важливим джерелом для вивчення ширшого контексту суспільно-політичного життя української діаспори та дає змогу поглибити розуміння мережових зв'язків еліти того часу.

Зокрема: Ділові документи урядових установ та громадсько-політичних організацій (Одеський окружний суд, Київська судова палата, Лубенський окружний суд, Чер-

нігівська губерньська управа, Міністерство юстиції Української держави, Одеський український організаційний комітет, Українська Центральна Рада, Київський окружний комітет поштово-телеграфної спілки, Тимчасовий комітет спілки промисловості, торгівлі, фінансів та сільського господарства, Ліквідаційний комітет Російського товариства Червоного Хреста Південно-Західного фронту, Товариство власників будинків м. Києва та його передмість, Українська національна спілка та ін.).

Листи до І. М. Луценка: Гнатюк В. М. (1911), Коваленко Г. О. (1904), Нечуй-Левицький І. С. (3; 1904–1906), Ткаченко З. В. (1904), Черкасенко С. Т. (1906), Чикаленко Є. Х. (3; 1908).

Рубрика «Фотографії» містить візуальні матеріали, що відображають різні періоди життя Сергія Шелухіна, його родини, колег та громадсько-політичного оточення. Серед них – портретні знімки, групові фото з учасниками політичних подій, наукових зібрань, а також побутові світлини. Ці фотографії є важливим візуальним доповненням до письмових джерел, допомагають персоніфікувати історичні події та створити більш повне уявлення про середовище, в якому жив і працював С. П. Шелухін.

Отож: Експозиція Музею українських старожитностей В. В. Тарновського (1896); діти С. П. Шелухіна (1913), члени сім'ї та близькі друзі (1916), Ю. С. Шелухін у період навчання в Університеті св. Володимира [10-і роки XX ст.].

Таким чином, особовий фонд Сергія Павловича Шелухіна (1864–1938), що зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, є унікальним джерелом для вивчення української історії першої половини XX ст. Документи фонду охоплюють широкий спектр тем: від його наукової, громадсько-політичної та дипломатичної діяльності до особистого листування, творчих праць і матеріалів, пов'язаних із життям у еміграції. Фонд, який структурували для опису за рубриками, дає можливість системно аналізувати багатогранну діяльність С. П. Шелухіна як державного діяча, правника, публіциста, педагога й мислителя.

Значення цього архівного зібрання виходить за межі біографічного дослідження однієї особи – фонд є цінним джерелом для розуміння процесів державотворення, формування української правничої думки, діяльності політичної еміграції та збереження національної ідентичності в умовах бездержавності. Він відкриває нові перспективи для істориків, правознавців, культурологів, а також для всіх, хто досліджує український національний рух і спадщину еліти, яка стояла у витоків сучасної української державності.

Особовий фонд Сергія Павловича Шелухіна набуває особливої ваги в умовах сучасної російсько-української війни, оскільки він містить документальні свідчення боротьби за незалежність України в аналогічних історичних обставинах столітньої давнини. Як учасник дипломатичних місій, урядовець УНР і правник, С. П. Шелухін намагався довести світові право України на державність, опираючись як на міжнародне право, так і на історичну тяглість української нації. Сьогодні, коли Україна знову змушена виборювати своє право на існування в умовах агресії з боку Росії, архівна спадщина Сергія Шелухіна є нагадуванням, що ця боротьба триває не одне століття і має глибоке історичне підґрунтя.

-
1. Особові архівні фонди Інституту рукопису. Путівник / Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2002. 758 с.
 2. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: розвиток національної бібліографії, біографічних досліджень та науково-бібліографічної діяльності (2000–2019) : колективна монографія / В. І. Попик, Т. В. Добко, С. С. Кіраль [та ін.] ; відп. ред. В. І. Попик. Київ : НБУВ, 2019. 252 с.

Микола ТОМЕНКО,
*кандидат історичних наук, доктор політичних
наук, професор кафедри політичних наук
і права Київського національного
університету будівництва і архітектури*

КОНЦЕПЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ У СТАТТЯХ ТА ДОСЛІДЖЕННЯХ СЕРГІЯ ШЕЛУХІНА

Ушанування 160-річного ювілею українського вченого, видатного юриста, відомого громадського й політичного діяча Сергія Павловича Шелухіна дає добру нагоду оглянути його державотворчу діяльність та зміст авторської концепції Української державності. Особливу актуальність в умовах російсько-української війни має також досвід Сергія Шелухіна у мирних переговорах України з РРФСР у період 1918–1919 рр.

Тож головною метою нашого дослідження є визначення головних характеристик авторської концепції Української державності від Сергія Шелухіна та порівняння його підходів із домінуючими на той час ідеями автономізації та федералізму УНР.

Аналіз правової та державотворчої спадщини Сергія Павловича Шелухіна дає підстави виокремлювати його самобутню постать у середовищі українських народників, соціал-демократів та соціалістів, які становили основу Української Центральної Ради. На тлі більшості партійно-політичних вимог автономії України у складі майбутньої демократичної російської федерації, Сергій Шелухін пропагує ідею державного суверенітету українського народу. Історичною та правовою підставою для відновлення незалежності України він вважає факт зречення російським царем Миколою II престолу 28 лютого 1917 р. У своєму дослідженні «Україна – назва нашої землі з найдавніших часів» він зазначає таке: «Як сталася 28/II – 3/III–1917 р. абдикація царя, він зрікся престолу, влади й узурпації та звільнив усіх од присяги підданства, то Українці повинні

були все це використати для прав Українського народу і негайно з відповідною науковою аргументацією проголосити відновлення суверенітету Українського народу та Української Самостійної незалежної демократичної республіканської держави... Водночас самостійники, – пояснює далі С. Шелухін, – опинилися в меншості, а взяли гору автономісти на чолі з Михайлом Грушевським та Володимиром Винниченком» [1, с. 65]. Це спонукало Сергія Шелухіна 14 грудня 1917 р. вийти із фракції Української партії соціалістів-федералістів та створити у Центральній Раді позапартійну фракцію самостійників – Союз українських соціалістів-самостійників.

Принципова відмінність «самостійницької концепції» С. Шелухіна та його прибічників від доктрини Грушевського-Винниченка полягала у визначенні пріоритетів державного будівництва: спочатку самостійність, а потім федерація, «бо федерація є держава, складена із самостійних держав» [2]. Саме за такого підходу політик і правник переконує, що у виборах до Українських Установчих зборів повинні брати участь лише громадяни України, а не всі громадяни Росії.

Нагадаємо, що доктрина федералізму залишалася в керівників УНР визначальною у стратегії творення власної Держави. Адже навіть у IV Універсалі Української Центральної Ради від 9 (22 січня) 1918 р., в абзаці про Установчі Збори читаємо: «Сей найвищий орган має рішити про федеративну зв'язь з народніми республіками колишньої російської імперії» [3, с. 115].

Для з'ясування особливостей концепції державотворення Сергія Шелухіна важливим є період його діяльності, як голови делегації на переговорах з РРФСР у період Гетьманату Павла Скоропадського. Нагадаємо, що більшовики змушені були розпочати переговори з Україною винятково через свої міжнародні зобов'язання у відповідності до рішень Брестського миру. Тож підхід Сергія Шелухіна та української делегації базувався на визнанні України як самостійної держави та встановленні кордону незалежної

України за етнографічним принципом, враховуючи всі географічні, політичні та економічні аспекти. Делегація більшовицької Росії на чолі з Х. Раковським наполягала на проведенні референдуму в кожному населеному пункті. Зокрема, йшлося про переважно українське населення низки повітів тодішніх Курської та Воронезької губерній.

Як відомо, переговорний процес з боку більшовицької Росії був лише періодом затягування часу. У підсумку переговори було перервано й розпочався етап окупації України та створення окупаційного уряду в Харкові на чолі з тим таки Х. Раковським.

Цікаво також відзначити, що голова української делегації Сергій Шелухін вів переговори з росіянами українською мовою та з перекладачем, попри те, що знав російську [4].

Нині символічним та актуальним є вислів Сергія Павловича: «Головне горе, що ми привикли ждати, що нам дадуть мир. Ні! Ніхто не дасть нам миру, тільки ми самі!» [Цит. за: 2].

Принагідно варто згадати про послідовне обстоювання вченим шкідливості використання терміну «Русь» для українського державотворення та його оригінальну теорію кельтського походження Київської Русі. Окрім того, С. Шелухін розробив і свою, відмінну від решти українських вчених, версію назви нашої Держави, переконуючи, що «Україна» – це країна, де мусять хліб вкряяти... на своїй землі, вкрайній в своє посідання й свободне володіння організованою силою з мечем та шаблею в стані державности» [1, с. 246].

Тема геополітичної орієнтації України, стратегії й тактики боротьби за незалежну Україну стали предметом гострої дискусії в політичному й науковому середовищах після підписання Варшавського договору 21 квітня 1920 р. між представниками Польщі та Директорії УНР (так званий Договір Пілсудського–Петлюри), згідно з яким Польща в обмін на визнання незалежності УНР і військову допомогу мала отримати землі Східної Галичини і 5 повітів Волині. Сергій Шелухін у своїй статті «Варшавський договір між

Поляками й С. Петлюрою 21 квітня 1920 року» піддає жорсткій політичній та правовій критиці цей документ. Привертають увагу історичні та геополітичні аргументи професора Шелухіна: «Для України завше були і zostалися найбільш шкідливими орієнтації на Москву, Варшаву, Ватикан, який був незмінним союзником Варшави, а з деякого часу робиться союзником і Москви...

Орієнтація на чужу державу, чужий уряд, чужу організацію звичайно вимагає тяжкої розплати інтересами і коштами своєї нації, включно до незалежності, свободи і навіть життя» [5, с. 6]. Далі вчений підсумовує: «...Договір 21 квітня 1920 року незаконний і недійсний для Українського народу зо всіма наслідками... бо безмірно шкідливий для Української нації, і свободи, незалежності, державності, добробуту, культури, цивілізації і чести та доброго імені» [5, с. 40].

Показово, що ця стаття містить постскрипtum, доданий Сергієм Шелухіним у зв'язку зі вбивством Симона Петлюри Шварцбардом у Парижі 25 травня 1926 р. С. Шелухін, який ще місяць тому жорстко критикував дії С. Петлюри за укладання Варшавського договору, тут захищає його від абсурдних і безглузвих звинувачень в антисемітизмі та нібито причетності до єврейських погромів: «Статтю мою уже було набрано, як прийшла звістка про ганебний вчинок Шварцбарда, який зрадницьки позбавив життя безборонного українського емігранта С. В. Петлюру і в своє виправдання заявив, ніби то він цим актом мстився за жидівські погроми на Україні... Я був міністром юстиції, коли в 1918 р. московські військові частини натворили жидівських погромів на Україні. Рада Міністрів одноголосно ассігнувала три міл. карб. на допомогу розгромленім. Петлюра підписав цю ассігновку і гроши видавалися. Більш безглузлого обвинувачення Петлюри, як в погромах, не можна й придумати» [5, с. 41].

Як бачимо, Сергій Павлович Шелухін обґрунтував та популяризував власну концепцію Української державності, яка базувалася на необхідності відновлення самостійної

України після розпаду Російської імперії та зречення престолу Миколою II. Важливою складовою його концепції була теза про пріоритет самостійності перед федерацією. Історичні аргументи вченого і державника обстоювали важливість української мови як державної та інституту громадянства в період творення власної Держави.

Тож можемо впевнено віднести Сергія Шелухіна до найколеритніших діячів самостійницького напрямку часів Української державності 1917–1921 рр.

-
1. Шелухін С. Україна – назва нашої землі з найдавніших часів. Прага : [Б. в.], 1936. 248 с.
 2. Осташко Т. Сергій Шелухін. Самостійник від юриспруденції. *Український тиждень*. 2022. 28 грудня.
 3. Томенко. М. Історія Української конституції : навч. посіб. Київ : Освіта, 2009. 464 с.
 4. Присяжнюк М. Як проходили українсько-російські мирні переговори 1918 року. URL: www.texty.org.ua. (дата звернення: 6. 10. 2024).
 5. Сергій Шелухін. Варшавський договір між Поляками й С. Петлюрою 21 квітня 1920 року. Прага : [Б. в.], 1926. 40 с.

Віта ЯМБОРСЬКА,
*директорка Золотоніського краєзнавчого
музею ім. М. Пономаренка, секретар
Золотоніської районної організації НСКУ*

ПУБЛІЦИСТИКА ТА ЛІРИКА У ТВОРЧОСТІ СЕРГІЯ ШЕЛУХІНА

Сергій Павлович Шелухін – провідний учасник політичних процесів початку XX століття, член Української Центральної Ради, генеральний суддя УНР, щирий патріот України, про якого за радянських часів не згадувалось в жодному підручнику та довіднику в період. В умовах радянського тоталітарного режиму науковці ділились на марксистських – «правильних, прогресивних» і немарксистських – «неправильних». До списку останніх потрапив і

наш земляк Сергій Шелухін. Його наукові праці, статті та поетичні твори були недоступними для вітчизняних дослідників та громадськості.

Дякуючи нашій незалежності, вже піднято завісу заборони, та й розпочався процес відкриття для сучасників багатогранної постаті державотворця, публіциста, правника, дипломата, педагога, поета Сергія Шелухіна. Метою моєї розвідки є загальний огляд публіцистичної та поетичної творчості нашого знаного крайнина.

Сергій Шелухін є автором понад 100 наукових праць з історії, права, філології, державної організації суспільства, й 60 із них присвячені історії України. У пресі 1930-х рр. зазначалося, що Сергій Павлович – вчений світового рівня, який відстоює «окремішність українського народу та його право на самостійне життя» [1, с. 9].

У своїх працях Сергій Шелухін досліджує правові аспекти українського державотворення. Одна з перших наукових праць вченого – «Татьба по Руській Правді» присвячена стародавній пам'ятці давньоруського права. Тема була продовжена у праці «До вивчення «Руської Правди» (уривки з нарисів)». У своїх працях автор звертає увагу на першоджерела української державності, вважаючи, що «без знання свого історичного минулого українська нація приречена бути лише об'єктом чужих домагань та маніпуляцій» [1, ст. 10]. Учений акцентує увагу на основних етапах розвитку українського народу. У численних газетних публікаціях він торкається питань українсько-російських відносин. Зокрема, С. Шелухін звертає увагу на необхідності юридичного аналізу Переяславської угоди, яку він розглядав виключно як військовий союз двох країн.

Більшовицький переворот 1917 р. вчений-публіцист характеризував як засіб на шляху до відновлення української державності. Він приділив велику увагу українській церкві, мові, праву і надрукував відповідні тематичні статті в періодиці.

Аби не бути знищеним більшовицьким урядом, Сергій Шелухін змушений емігрувати до Чехословаччини

(1921 р.). Він отримав посаду професора Українського Вільного університету й займався не лише педагогічною і громадською діяльністю. У еміграції С. Шелухін опублікував багато статей і брошур з історії України, пояснив походження назв «Русь», «Україна», схарактеризував ментальні особливості українського народу.

У 1930-ті роки він співпрацював із журналом «Дзвони» (Львів, 1931 – 1939 рр.), на сторінках якого публікував статті з української історії. Його наукові дослідження на українську тематику друкувалися також у часописах Канади, США, Франції, Польщі [1, с. 41].

Маловивченою сторінкою творчості Сергія Шелухіна є його літературна спадщина. У фондах Золотоніського краєзнавчого музею ім. М. Ф. Пономаренка є примірник поетичної збірки «Українська Муза» 1908 р. У ньому серед багатьох відомих та маловідомих імен вміщено відомості і про нашого земляка Сергія Шелухіна. Поряд з біографічними даними там зазначено, що Сергій Павлович на українську літературну ниву вступив у 1887 р., надрукувавши в часописі «Зоря» поезію «Весна». Також його твори можна було прочитати в журналі «Киевская старина», газеті «Рада». Свої поезії С. Шелухін підписував власним ім'ям та псевдонімами, серед яких: Сергій Павленко, Денезький, С. Полтавець, Подорожній. [2, с. 696–697]. Звернемося до фрагментів ранніх поетичних творів нашого земляка, які репрезентують його як тонкого лірика та майстра літературного слова.

ЗІМНЬОЇ НОЧІ

Що за дивная ніч!
Місяць срібний горить
І промінням рясним
Сонну землю сріблить.
Дрібні зорі тремтять
Де-не-де в вишині,
Сяє ніжна блакить

У своїй глибині.
Тиша. Лютий мороз.
Заніміло все – спить,
Тільки сніг на шляху
Під ногами рипить.
Все скувала зіма!
Побіліли поля,
Ліс посивів, замовк,
І замерзла земля...
Тільки неба блакить
Легко дише й живе,
І велично по ній
Срібний місяць пливе.

УБОГИЙ

Дощ холодний хлюпотить,
Лист пожовклий шелестить,
Виє вітер в димарі,
Чорні хмари угорі...
Літо швидко пролетіло,
Холод. Мерзне схудле тіло;
Нічим печі прокурити,
Нічим діточок прикрити.
Вже два роки недорід:
Ні з чого зварить обід,
Де не кинешся – біда!
Скрізь убожество, нужда...
Обтоптав усі пороги –
Не знайшов ніде спромоги...
Де ж ти, де, моя надіє,
Що ще сонечко пригріє?!...
Дощ холодний хлюпотить,
Лист пожовклий шелестить,
Вітер виє в димарі,
Чорні хмари угорі...

Таким чином, проживаючи в Україні, а потім і в еміграції, Сергій Шелухін невтомно пропагував ідеї незалежності української держави, досліджував і популяризував історію України. А Шелухін-поет тонко відчував і красу природи, і біль за український народ. Його поетичні твори реалістичні і ліричні, вони не лишають читача байдужим. Окреслена в цьому повідомленні тема потребує подальшої розробки на основі залучення історичних та літературних джерел.

-
1. Гетьманчук М. П., Турчин Я. Б. Сергій Шелухін: суспільно-політичні погляди та державотворчі ідеали. Львів : Дослідно-видавничий центр Наукового товариства ім. Т. Шевченка, 2006. 214 с.
 2. Українська Муза : поетична антологія / під ред. О. Коваленка. Київ, 1908. Вип. 7. 720 с. (факсимільне видання).
 3. Матеріали Золотоніського краєзнавчого музею ім. М. Ф. Пономаренка.

Марія КРАВЕЦЬ,
*учениця 10 класу Деньгівського навчально-
виховного комплексу «Загальноосвітня
школа І-ІІІ ступенів – заклад дошкільної освіти»*

РОДИНА СЕРГІЯ ШЕЛУХІНА ТА ЇЇ ВНЕСОК У ЗБЕРЕЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Сергій Павлович Шелухін (1864–1938 рр.) — видатний український правник, громадсько-політичний діяч, публіцист, один із засновників державної правової школи в Україні. Його життя й діяльності присвячено багато праць, однак у них недостатньо висвітлено його родинне життя. Метою нашої розвідки є дослідження впливу родинних традицій Шелухіних на подальший життєвий шлях їхніх нащадків та показати внесок цієї відомої родини у збереження національної ідентичності.

Сергій Шелухін народився в селі Деньги Золотоніського повіту Полтавської губернії, походив із старовинного

козацького роду Шолух (згодом — Шелухіних). Його родина володіла значним земельним наділом у Деньгах, займалася сільським господарством і пасічництвом, а ще відзначалася високим рівнем освіченості, шанобливим ставленням до українських традицій та активною громадською позицією й тут панував культ знання, патріотизму й праці [1].

Початкову освіту Сергій здобув у місцевій школі, а згодом продовжив навчання у Лубенській гімназії та Київському університеті. Уже в гімназійні роки він виявив здібності до наукової роботи, створивши власний підручник із тригонометрії [2]. Університетське середовище сприяло його залученню до українського національного руху та формуванню правничих переконань. Його участь у громадському житті та правознавча діяльність стали важливими чинниками у розбудові правової системи Української Народної Республіки [3].

Разом із дружиною Любов'ю Миколаївною Сергій Шелухін виховав трьох дітей — Юрія, Павла та Ксенію. Родина Шелухіних, як одна з представниць високої української інтелігенції, була осередком культурних і моральних цінностей. Виховання дітей не обмежувалося лише набуттям знань чи професійних навичок, а й включало глибоке вивчення національних традицій, моральних норм і відчуття відповідальності перед своєю родиною та країною. Це виховання стало основою не лише для їхнього професійного розвитку, а й для громадської діяльності, яка підкріплювала їхнє патріотичне ставлення до української культури та ідентичності.

Глава родини Сергій Шелухін завжди наголошував на важливості виховання в дітей дисципліни й самостійності, адже вважав, що ці якості є основою успіху та розвитку. З самого дитинства діти вчилися планувати свій день, ставити цілі та працювати над їхнім досягненням. Виховання Юрія, Павла та Ксенії в родині Шелухіна включало жорсткий, але справедливий розпорядок дня: ранкові години присвячувалися домашнім обов'язкам та навчальним завданням, потім були заняття для розвитку вмінь і хобі, а вечір — для

обговорень усіляких новин і спільних сімейних заходів. Сергій Павлович, як батько, вірив у силу знань і самопізнання, тому часто наполягав на тому, щоб діти самостійно шукали відповіді на питання, не покладаючись на готові рішення. Він вчив їх ставитися до кожного виклику як до можливості для розвитку, і ця установка на самодисципліну стала основою їхнього подальшого успіху.

У родині С. Шелухіна велика увага приділялася українським звичаям та святам. Наприклад, на Різдво діти завжди готували святкові страви, співали колядки, брали участь у народних обрядах. Це виховання формувало у них почуття національної гордості, глибокого зв'язку з історією рідного народу. Оксана, наприклад, згадувала, що свята були не лише часом відпочинку, але й навчанням – кожен обряд мав своє пояснення, своє значення, яке не можна було забувати. Материнське виховання забезпечувало дітям духовну опору в складні часи, коли родина опинилася в еміграції. Мати вчила їх залишатися вірними своїм корінням, підтримувати рідну мову, культуру та традиції.

Сімейні стосунки у родині Шелухіна були побудовані на взаємоповазі, підтримці та любові, що дозволяло братам і сестрам справлятися з труднощами життя в еміграції та в інших країнах. Юрій і Оксана, можливо, були найближчими між собою, адже постійно підтримували один одного. Оксана допомагала Юрію у навчальних питаннях, а він, в свою чергу, згодом підтримував її фінансово.

Старший син С. Шелухіна, Юрій, змалку захоплювався природничими науками, особливо біологією та господарством. У юності він почав брати активну участь у дискусійних гуртках, де обговорювалися питання української національної свідомості та автономії. Цікавився працями українських мислителів, зокрема Івана Франка та Михайла Грушевського, які закликали до національного відродження. Продовжуючи родинну традицію, Юрій активно займався пасічництвом, утримуючи значну кількість вуликів у родинному господарстві. У подальшому він проживав у Деньгах, став знаним підприємцем, а потім був змушений виїхати на Кавказ.

Доля наймолодшого із дітей Шелухіних, Павла, виявилася трагічною. 17-річний юнак отримав важку травму, і після безуспішного лікування помер у лікарні. Його тіло перевезли з Одеси до рідних Деньгів і там поховали.

Наймолодша донька Сергія Шелухіна, Ксенія, з дитинства виявляла неабиякі здібності до мовознавства та літератури. Вона захоплювалася українською історією, фольклором і народними звичаями. Від батька вона успадкувала аналітичний склад розуму, а від матері – любов до педагогіки. Дівчина отримала класичну освіту в гімназії, після чого вступила до університету на філологічний факультет. Її наукові зацікавлення зосереджувалися навколо української мови та літератури, зокрема творчості Тараса Шевченка, Івана Нечуя-Левицького та Ольги Кобилянської. Проте політичні потрясіння, що охопили Україну у 1920-х роках, не дали їй спокійно розвивати свою наукову діяльність. Радянська влада вбачала в освітянах потенційну загрозу, особливо серед тих, хто мав зв'язки з дореволюційною інтелігенцією, а тому Ксенії Сергіївні довелося виїхати з України. Спочатку вона жила у Львові, а згодом переїхала до Західної Європи, де викладала українську мову та літературу в українській емігрантській гімназії. Ксенія була активною учасницею українського жіночого руху, підтримувала діяльність «Союзу українок», організовувала культурні заходи й лекції. Вона писала статті для українських емігрантських видань, де аналізувала мовні процеси та закликала зберігати українську культурну спадщину [4]. [5].

У сучасній Україні пам'ять про Сергія Шелухіна та його родину збережена: встановлено пам'ятні знаки, проводяться наукові конференції, присвячені його спадщині, а вулиці у містах України носять його ім'я [6]. У нашому селі Деньги є пам'ятний знак С. Шелухіну.

Таким чином, не лише Сергій Шелухін, а й його нащадки відіграли важливу роль у формуванні й збереженні української ідентичності впродовж XX століття, як на Батьківщині, так і за її межами.

1. Левченко В. С. Сергій Шелухін: постать правника, дипломата, публіциста. Юридична Україна. 2006. № 9. С. 55–60.
2. Шелухін С. Із моїх споминів. *Українська трибуна*. 1933. № 3–4. С. 2–8.
3. Осташко Т. Шелухін Сергій Павлович. *Енциклопедія історії України*: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ: Наук. думка, 2013. – Т. 10. – С. 746–747.
4. Державний архів Черкаської області. Ф. Р-3417. Оп. 1. Спр. 12.
5. Сейко Н. Українська школа у Празі 1920–1930-х рр. Львів: Літопис, 2011. 284 с.
6. Про присвоєння імені С. Шелухіна вулиці в м. Золотоноша. Офіційний сайт Золотоніської міської ради. URL: <https://zolotonosha.c.k.ua>.

Софія МОГИЛА,
учениця 11 класу Деньгівського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів – заклад дошкільної освіти»

ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СЕРГІЯ ШЕЛУХІНА

У політичній еліті України першої половини ХХ ст. чільне місце належить Сергію Павловичу Шелухіну. Незважаючи на великий внесок нашого земляка в українське державотворення, його життя і діяльність вивчені ще недостатньо. Ця тема є актуальною, особливо в нинішніх умовах, коли у війні з російськими агресорами вирішується доля нашої незалежної держави, яку в роки Української революції розбудовував і С. Шелухін.

Виходячи із зазначеного, метою нашого повідомлення є оглядовий аналіз політичної діяльності Сергія Шелухіна в контексті подій національно-визвольного руху та державотворення доби Української революції.,

С. Шелухін народився в українській родині, що плекала національні цінності. Важливу роль у формуванні його світогляду відіграв домашній учитель Іван Бойко — племінник Тараса Шевченка, який прищепив підліткові любов до рідної мови, історії та культури. Середню освіту С. Шелухін здобув у Лубенській гімназії, а вищу — на юридичному

факультеті Київського університету святого Володимира, де навчався із 1883 р. Тут він пройшов серйозну філософсько-правову підготовку під керівництвом таких постатей, як Володимир Антонович і Микола Владимирський-Буданов.

В університеті був активним членом «Молодого громади», де познайомився з видатними діячами українського національного руху — Миколою Міхновським, Дмитром Антоновичем, Лесею Українкою, Оленою Пчілкою [1].

Синівська любов до України та усвідомлення її підневільного становища привели С. Шелухіна в лави національно-визвольного руху вже з кінця позаминулого століття. Ще з юнацьких років Шелухін виявляв інтерес до політичної боротьби, поєднуючи наукову діяльність із журналістською — його правничі публікації виходили у виданнях «Бессарабец», «Одеський листок», «Право» (Санкт-Петербург). У 1900-х роках він стає дійсним членом кількох наукових товариств, зокрема Одеського товариства історії та старожитностей, Київського юридичного товариства та інших [2, с. 265].

З початком революційних подій 1917 р. С. Шелухін очолює Одеський український революційний комітет. У квітні 1917 р. він ініціював скликання великого зібрання в Одеському міському театрі, яке стало знаковим моментом для української спільноти міста. Там зібралися понад 300 делегатів, які представляли українські громади Південного краю. Саме Шелухін зачитав Перший Універсал Центральної Ради, закликав до автономії України у складі федеративної Росії, що знайшло підтримку в залі. Окрім цього, він був обраний головою Одеського українського революційного комітету — органу, який координував політичні та культурні ініціативи українців у регіоні.

Під його керівництвом комітет займався організацією українських шкіл, видавництв, просвітницьких заходів, а також підтримкою політичної платформи Центральної Ради. Сергій Павлович також був членом ЦК Української партії соціал-федералістів. Його виступи ґрунтувались на глибоких юридичних знаннях, що дозволяло йому обґрун-

товувати право України на автономію, а згодом — і на повну незалежність [3].

Сергій Шелухін увійшов до складу Української Центральної Ради як представник Військового Генерального Комітету. Як правник, одним із перших на засіданнях ЦР виступив із юридичним обґрунтуванням ідеї державної незалежності України, вказуючи на день зречення Миколи II (28 лютого 1917 р.) як момент втрати чинності присяги українців на вірність російському цареві.

У 1917 р. Центральна Рада обирає С. Шелухіна Генеральним суддею УНР — фактично, першим міністром юстиції. На цій посаді він розпочав розбудову української судової системи, працював над створенням правової бази новоствореної держави. Згодом, після трансформації Генерального суду в Сенат, наш земляк став сенатором.

У лютому–квітні 1918 р. С. Шелухін входив до уряду Володимира Голубовича як міністр судових справ. Після перевороту 29 квітня 1918 р. і приходу до влади гетьмана Павла Скоропадського, Шелухін очолює українську делегацію на переговорах з Радянською Росією (травень – жовтень 1918 р.), де зарекомендував себе як досвідчений дипломат.

Після відновлення УНР у грудні 1918 р. Директорія знову призначає С. Шелухіна міністром юстиції. Проте через загибель УНР у 1921 р. він змушений емігрувати до Чехословаччини

Протягом 1921–1938 рр. С. Шелухін працював у Вищому українському педагогічному інституті імені Михайла Драгоманова, а також в Українському вільному університеті в Празі, де обіймав посади професора, декана юридичного факультету, двічі був проректором. Він продовжував активну публіцистичну діяльність, а його праці, присвячені історії української державності, праву, національній символіці (зокрема «Звідки походить Русь», «Назва Україна», «До вивчення «Руської правди»») стали вагомим внеском у розвиток української науки [4, с. 71–72].

У статті-некролозі з приводу смерті С. Шелухіна, яка була вміщена на сторінках журналу «Дзвони» (Львів) зазначалося, що «професор Шелухін був не тільки правником та визначним і дуже рухливим національно-політичним діячем, але водночас глибоким ученим європейської міри з вельми широким науковим горизонтом» [5, с. 65]. Це свідчить про визнання значної ролі нашого земляка як політика і вченого.

Таким чином, політична діяльність Сергія Шелухіна є яскравим прикладом поєднання глибокої фахової підготовки з безкомпромісною відданістю ідеї української державності. Його внесок у формування правової системи УНР, участь у дипломатичних переговорах, наукова та освітянська діяльність в еміграції засвідчують масштаб цієї постаті.

-
1. Пономаренко М. Сергій Шелухін. *Златокрай*. 1999. 20 жовтня.
 2. Голиш Г. М., Воропай А. Ю., Лисиця Л. Г. *Село Деньги в українській історії*. Черкаси: Вертикаль, 2022. 328 с.
 3. Денисенко В. Професор Сергій Шелухін. *Черкаський край*. 1999. 25 жовтня.
 4. Голиш Г. М. Пером публіциста : вибрані нариси, статті, інтерв'ю. Черкаси ; Вертикаль, 2019. 388 с.
 5. Сергій Шелухін. *Дзвони*. 1939. Ч. 1–2. С. 64–67.







ЗМІСТ

ВІД УПОРЯДНИКА	3
ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ	
<i>Анатолій Воропай</i> Документи особового походження як джерело дослідження життєдіяльності Сергія Шелухіна	4
<i>Григорій Голиш</i> Штрихи до генеалогії роду Шелухіних-Демченків	8
<i>Сергій Корновенко</i> Науково-історична спадщина Сергія Шелухіна: актуальність у сьогоденні	12
<i>Анна Ландіна</i> Сергій Шелухін: (не)відомий правник-державотворець	16
<i>Лариса Лисиця</i> Одеський період життєдіяльності Сергія Шелухіна	21
<i>Оксана Силка</i> Участь Сергія Шелухіна в діяльності Золотоніського сільськогосподарського товариства	24
<i>Лариса Синявська</i> Особовий фонд Сергія Шелухіна в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського	30
<i>Микола Томенко</i> Концепція української державності у статтях та дослідженнях Сергія Шелухіна	42
<i>Віта Ямборська</i> Публіцистика та лірика у творчості Сергія Шелухіна	46
<i>Марія Кравець</i> Родина Сергія Шелухіна та її внесок у збереження української національної ідентичності	50
<i>Софія Могила</i> Політична діяльність Сергія Шелухіна	54

Наукове видання

Упорядник та відп. редактор
ГРИГОРІЙ МИХАЙЛОВИЧ ГОЛИШ

СЕРГІЙ ШЕЛУХІН: ЖИТТЯ НА ВІВТАРІ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕЇ

Матеріали Перших Шелухінських читань,
присвячених 160-й річниці від дня народження
С. П. Шелухіна, 18 жовтня 2024 р.

Технічний редактор,
дизайн обкладинки
Оригінал-макет
Коректори

С. А. Кандич
С. Г. Кандич
Ю. А. Кажукало
Л. О. Макаренко
Г. М. Голиш

Відпов. за випуск

Здано до набору 10.03.2025. Підписано до друку 20.06.2025.
Формат 60х84/16. Друк офс. Папір офс.
Гарнітура Petersburg C.
Обл. вид. арк. 3,90. Умов. друк. арк. 3,55.
Зам. № 57. Вид. № 426. Наклад 100 прим.

“Вертикаль”

Видавець та виготовник, друк ФОП Кандич С. Г.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК №1335 від 23.04.2003 р.
18000, м. Черкаси, тел. 067-292-21-83
e-mail: vertical2003@ukr.net